

AZ EZREDÉV

NYOLC BESZÉD

TARTOTTA

LÖW IMMÁNUEL

SZEGED

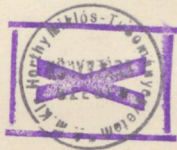
NYOMATOTT TRAUB B. ÉS TÁRSÁNÁL

MDCCCXCVI

JATE Egyetemi Könyvtár

J000099287

46804

TARTALOM.

	Lap
A föld. Szeged.	1896 május 10. 1
A címer. Dorosma.	1896 május 14. 15
A király. Sándorfalva.	1896 május 25. 29
A történelem. Kistelek.	1896 május 14. 47
A munka. Szeged, kerületi börtön.	1896 május 10. 63
Ünnepek. Horgos.	1896 május 3. 77
Az ellen. Szeged.	1896 május 18. 91
Az ifjúsághoz. Szeged.	1896 június 8. 101
Függelék. A milleniumi ünnepély rendje	113
Jegyzetek	121

A FÖLD

TARTATOTT

SZEGEDEN, 1896 MÁJUS TIZEDIKÉN.

כי תבואו אל הארץ: הארץ המיוחדת, הארץ המשובחת:

*Ha elértek a földre — a páratlan, az áldott, a dicső hazába,*¹ így kezdi a tegnapi szent ige magyarázatát a régi tanítás: *páratlan, áldott és dicső föld* volt Kánaán, az óvilág Kánaánja, *páratlan, áldott és dicső föld* a magyar Kánaán is, melyben váltakozik az Alföld kenyeres előföldje, kalászrengető rónája, porhanyó televénye s pástos legelője, a fel-földnek érctermő, teléres hegyével, sórejtő bércek ölével, égbenyúló havassal, erdős magaslattal. Szép földre vezette a Gondviselés a magyar nemzetet, s hazánk az írás igéje szerint: *szép föld, hegyen, völgyön eredő patakok, források s tavak földje; oly föld, melyen nem szükesen élsz, hanem semmiben sem léssen fogyatkozásod; oly föld, amelyben vas a kő s hegyéből ércet vájhatsz. És ha ettél és jóllaktál, dicsérd az Örökkévalót, Istenedet, azért a szép földért, amelyet néked adott.*²

*עשרה שמות נקראו לה לארץ*³ *Tíz neve van a szentírásban a földnek* s a magyar föld tíz százados történetének fényét és fordulóit, szakait és másulásait, forgását és változatait ez a tíz név találóan jelöli. Híven tükrözi vissza egy-egy

név egy-egy korszak alapszínét, fülünkbe csendíti egy-egy század vezérhangját, egy szóba tömöríti nemzedékek életének foglalatját.

I.

ארץ שבני אדם רצין בה *Rohanó* dúlás tere, *versenyter* a föld, amelyen majd versenyt futnak, majd föl váltják egymást a törzsek. A kilencedik század alkonyulatáig tizenkét törzs váltotta föl egymást hazánk területén.⁴ Mint hullám hullámmot, nép népet úgy hajtott maga előtt, míg utolsónak a Volga tájáról egy hontalanul bujdosó nép, a pusztailag élő lovag fajok egy raja nyomul e földre.

Mint Józsué alatt⁵ az Izrael fiai, úgy küzdöttek Árpád vitézei hét esztendeig e hon elfoglalásáért, de ארץ bolygó élet hazája maradt azért e föld, mert Árpád népe Ázsia lovagéletmódját folytatá. A nyugatnak bomladozásig zilált állapota megengedé, hogy még száz évig Ázsiában éljen, pedig Európa szíve volt már övé. Lelkének ösztöne mindig újból csatatérre vitte. Rohamának első hevében föltartóztathatatlanul ront az elámult s rémületökben megigézett népekre. Neki a hadjárás keresetág, a zsákmány törvényes szerzemény, a dúló portyázás rendszeres foglalkozás vala. Mint kész áldozatra törtek a nyugatra, de a Lech mezején győzhetetlenségük s ellenállhatatlan erejük varázsa ködként szétfoszlott és szerencsétlen vereségek szerencsés hatása lőn, hogy megértették: mások verejtékén nem lehet élni és népemésztő háború az élelem állandó forrása nem lehet.⁶ Oly véres tanúságra volt szükség, mint a nyugati nagy vereségek, hogy a nemzet honának határai közé szorítva, nyugalmasabb élethez szokják és erkölceiben beálljon az

a változás, mely e világrész népcsaládjának életerős, jeles és hatalmas tagjává avatta.

Így szilárdult meg a haza s lett élő emlékköve Árpádnak Magyarország, Árpádnak, a honalapítónak, kinek hírét ma emlékezettel újítja a késő maradék hálája.

II.

A hadraszokott kemény nemzet szittya zordonságát le kelle vetkőzni, mert már a harmadik vezér idejében hanyatlásnak indul a pogány őskor napja. E föld második neve בְּדֵנָה תִּאֲמְרוּן לַיהוָה אֱלֹהֵי דִי שְׁמִיא וְאַרְקָא לֹא עֲבָדוּ יַאֲבָדוּ אַרְקָא מֵאַרְעָא וּמִן תַּחֲת שְׁמִיא אֱלֹהֵי. Így szóljatok hozzájuk, a pogányokhoz: *Amaz istenek, amelyek az eget s földet nem teremteték, tűnjenek el e föld s ez ég alól.*⁷ A pogány hitnek el kelle enyésznie, mert a maradandó honalkotás első föltétele volt, hogy a magyar nemzet fölvegye azt a vallást, amely uralkodó vallássá lett vala Európában s amelyet görög, olasz, német környezet egyaránt kínált. Az ágostai vereség (955. aug. 10) megszabadította a nyugatot, az arkadiopolisi vereség (970) délkeletet a pogány magyarok berohanásaitól. Az érlelődő békés eszmék testet öltöttek Gézában, a vezérben, akiben a két vallás küzd, míg végre diadalt ül fiában, István királyban az ereje teljességében, befolyása delelőjén ragyogó Róma, a középkor eme világbíró hatalma.

Fényesen igazolja a magyar faj fogékonyságát, életrevalóságát és helyes tapintatát, hogy azt az erkölcsi átalakulást, mely a keresztyén Európa szívében életföladatává lett, a maga keblében külföldi kényszer és erőszak nélkül és oly kevés belső rázkódtatással hajtá végre, hogy példájának párját a történet könyveiben hasztalan keressük.⁸

III.

A tizenegyedik század alkonyulatán (1096), épen nyolc századja az idén, שדה *mező* e föld neve. Mert világrendítő esemény vihara közelget a határhoz. Mint kerengő örvény forгатagja, fél Európát szent ábránd ragadja — és Kálmán király szól: עתה ילחמו הקהל את כל סביבותינו בלחץ השור את עשב השדה *ime lelegeli e sokaság egész környékünket, mint ahogy lelegeli a jószág a mező pázsitját.* A keletre indult rajongók első rajainak kegyetlenkedése és rablása ellen Kálmán király megvédte alattvalóit, zsidó alattvalóit is, fényesen igazolva azt a történelmi igazságot, hogy a zsidókkal egyetlen európai uralkodóház sem bánt oly igaz türelmességgel, mint Árpád dicső vére. Megfékezte a garázda rajongókat úgy, hogy a derékhad kérő szóval fordult hozzá: *Hadd menjünk át országodon, לא נעבר בשדה nem megyünk át mezőn s szőlőn, a király útján járunk, nem térünk le se jobbra, se balra, amíg át nem vonulunk határodon.*⁹ Kálmán király végig kísérte őket a Dunántúlon, bár inkább az volt óhaja, hogy országán teljesüljön az írás igéje: *És kard nem vonul át földetekre:* nemcsak háborút nem indítanak ellenetek, nemcsak ellenség nem fog betörni földedre, de nem is vonul had mások ellen sem át a te országod békés mezején.¹⁰

Kálmán király alatt vált a Kárpátok s az Adria közötti föld először egységgé, alatta nyerte meg az ország egész kiterjedését. Horvátországgal s a Dalmátfölddel teljes lett a szent korona birodalma, alatta kerekült ki délen az állam területe s nyerte századokon át megtartandó terjedelmét. És Kálmán, amíg egy kezével fegyvert tart a vésznek, más

kezével könyvet ír az észnek és törvénykönyve csodálatra ragad szabatos meghatározásaival, államférfiúi okosságával s az alkotta állami szervezet tartósságával. Nem dicsekedhetik abból a korból Európa egyetlen nemzete sem hasonló, hozzáfogható törvényhozói emlékkal.¹¹

IV.

A földnek negyedik neve: *puszta*: הרבה שמחריבין אותה מים mert pusztává teszi az ár, a tatárjárás árja.

Betört ősmagyar haremodorral, fajirtó fegyverrel, s jött töméntelen sokasággal a tatár.

A szörnyű Batu és hada, mint döghalál föltámad, nyomán lehervadt fű, virág: a félvilág másik felére roskada. Nem volt, aki éleszsze a nemzeti lelket, egység és összetartás helyett bomlasztotta a nemzetet a kúnok befogadása, a királyi hatalomnak terjeszkedési vágya s az uraknak ellenkezése.

És Sajónál tatárnyilak felhője tört elő, a muhi pusztán omlott a tatár nyíl és elhullott a nemzet virága.

הרבה Puszta, uratlan lett a föld. Végig perzselék a gyilkos csordák. Vad állatok s elvadult emberek tanyája lőn. Farkasok küzdöttek uralomért az emberrel. Megsemmisült századok munkája.

De Béla újra kezdi a polgárosítás művét; a megújított nemzet központja a király lesz:¹² ami töredék a nemzetből megmaradt, hódolattal fordul a király felé, ki hazatérve bujdosásából, a megsemmisülés örvényéből új, biztosabb lét felé vezeti nemzetét, szilárd kezekkel rakja le birodalma jövődjének alapját, várakat, városokat alapít s ha teljesült alatta a fenyegető ige ונתתי את עריכם הרבה *teszem városai-*

*tokat pusztávd, ודיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה, teszem földeteket pusztasággá és városaikat pusztávd lesznek,*¹³ akkor annál dicsőbben ragyog Bélának neve a századok éjjén keresztül, ki a pusztából virágzó kertet teremtet.

*Zivataros, gyilkos századévek sorján,
Az ő nagysága állt legerősebb próbán.*¹⁴

Ő volt az utolsó igazi király Árpád véréből, ha hatalmateljét, kormányzatának lelkiismeretességét nézzük. Ami utána következik, az a kihalás szomorú szaka.

III. Andrással Árpád vére fiágon elfogyott: 400 évig vezette Árpád és vére a magyart és nagyot művelt a nemzet élén e ház. Alatta a nép törzsekből egységes nemzetté tömörült; kósza, portyázó hadból az európai rend erős bástyája lett; legyőzte vagy beolvasztotta régi vetélytársait, a besenyőt s a kúnt; megtartotta függetlenségét császárral s pápával, göröggel s némettel szemben. Kiheverte a tatárpusztítást s hatalmasabb volt utána, mint előtte. A szláv-német irtóháborúk színhelyét, az avarok pusztaságát városok, várak, falvak s egyházak sokasága borította.¹⁵ Ez volt az Árpádház öröksége!

V.

Az ötödik név ראשית *elsőség*. Lajos, kit nevez a magyar nagynak, egyetlennek, ő tette *elsővé*, ראשית גוים *népek elsejévé*, országok fejévé a magyart. Tíz ország uralta őt s a magyar nemzet birodalmát ő három tengerig vetette.

*Ifjú Lajos király atyja trónján üle,
Urak és leventék szolgáltak körülé.*¹⁶

A lovagkor fénye, daliás idők költészete szövi körül Lajosnak udvarát, korát, egyéniségét. A lovagkor fénye, ragyogása érvényesül; érvényesül árnya is: a vakbuzgóság, külföldről beszármazó türelmetlenség, mely a zsidókat kitiltatja a nagy királylyal először s egyetlenszer az országból.

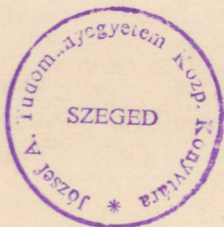
Símítani kezdtem a nemzet erkölcsét, így mondatja véle a költő, s azt akartam, hogy a népek dísze legyen¹⁷:
נִיחַם רֵאשִׁית גּוֹיִם *népek elsejévé* tettem.

Benne tetőzének a lovagkor daliás idői. Változni indult a világ s a haldokló Toldihoz méltán szól a király:

*Hajt az idő, nem vár: elhalunk mi, vének,
Csak hire marad fenn karunk erejének:
Más öltöbeli nép, más ivadék nő fel,
Aki észszel hódít, nem testi erővel.
Im az ész nem rég is egyszerű port talált,
Mely egész hadakra képes szórni halált;
Toldi vagy nem Toldi . . . hull előtte sorban:
Az ész ereje győz abban a kis porban.¹⁸*

VI.

תָּבֵל: שְׂרָא מִתּוֹכָהּ בְּדַבְרֵי תוֹרָה. Jött az újjászülető ész kora. *világ* e föld hatodik neve, mert fölvilágosítja a tudásnak fáklyája. Mátyás ideje az ezredév legfényesebb pillanata. Az emberi szellem megújhodása, újjászületése indult meg az ókor lelkének megifjító hatása alatt. Három holt nyelv irodalmából, görög, héber és deákból született újra Európa szelleme. Királyi udvar volt Hollós Mátyás udvara: királyi udvar, mert nem a nyers erő, nem az udvaroncok hada, nem egyedül csaták hősei ragyogtak fényében, királyi

udvar volt, mert új, szokatlan fény, a szellemi munka fénye, a művészet, a tudomány csillaga ragyogott föl benne. Többet hagyott Mátyás, mint amennyit a *következők* megbirtak¹⁹: alig maradt nyoma annak a világnak, amelyet ő teremtett, de áhítattal nézzük ma is a nagy király kincsét érő könyvtárának maradványait, e tanút ama kornak, amikor תבל világ, tudományvilágította világ volt Mátyás udvarában.

VII.

De sötétség, pusztulás jó a fény után. נא דכתיב מן גי ירשי. A hetedik név, *sík*: az Alföld síkja a hódító töröknek igája alatt nyög. *Az ország bensejéből kiűzetnek*²⁰: *kiűzetik a nemzet.*

Hosszú volt a küzdelem, csodákat mívelt a magyar vitézség.

*Szikláját a vészben megfogyott magyarnak,
Századokon nyalja tengere a tarnak:
Török a hírnévért, világ birásáért,
Magyar ontja vérét kisdéd hazájáért.*²¹

És a vad ozmán győzött. Nem volt Hunyadja már a magyarnak, nem megrontója már a büszke tarnak! Leáldozott, leáldozott Mohács gyász napja: a győző messze határt betöltött lánggal, jajjal, vérrel. Elveszett Mohácsnál a teljes önállóság, elveszett s nemcsak a hódoltság tartamára vészelt el. A török benyomul az ország szívébe, kiszorítja, kiűzi a nemzeti életet az ország bensejéből, az Alföld s a dombok alja igája alá görnyed. Keskeny szalag futja körül éjszakon s keleten az ország bensejét: ez a keskeny szalag az, ami megmaradt Árpád örökéből. És

ezen a keskeny csíkon is ketten osztakoznak. Elkeskenyült a magyar határ; ívben övezi a töröknek foglalását: de ezt az íjját nem feszíti senki, mert ketté törött: az abroncs egy-egy tört roncsa van Erdély és Ausztria kezében.

VIII.

יבשה בשעה שקבלה דמיו של הבל *szárazföld* a következő név: száraz, de drága nedű cseppje enyhíti a szikkadt talaj szomját: önvérét szomjazza; Ábel vérét iszsza; testvérharc dül rajta.

*Rajtunk német dül, rajtunk török jár,
Tűz-vassal pusztul ország és határ.²²*

Ezt énekelték a kuruc táborban. S mindegyik ellenséggel magyar is szállott táborba. Dúlt a testvérharc, a belső mozgalmak hosszú sorozata, a megöröködött versengés és viszály. Régi szabadságait és új vallását védte a nemzet java a rólunk-nélkülünk való kormánykodás ellen, míg az utolsó nemzeti hőst Rodostóba kíséri a hívek kisdéd csoportja:

*Elhagyák honukat, a soká védettet,
Melyet pártos önzés megtörött, lehajtott.
Elhagyák a szép hont, őseik lakását,
Hogy ne látnák annak végső vonaglását.²³*

Itthon pedig következék a tompa csüggedés kora.

IX.

הלך שבני אדם חלודים בה *cheled* e föld neve, *rozsdá*, mert *rozsdá marja lakóit!*

A hanyatlás kora a mult század közbülső nyolc tizede. A jobbakat égeti a szégyen rozsdá-pírja. Szárnyaszegett,

hűdött a közszellem; elfásultan, vérevetten, aléltan hever a nemzeti öntudat; a százados küzdelemben kimerült nemzet erőtlensül tesped; idegen erkölcsök, idegen szokások, idegen nyelv válnak uralkodókká. Ez az idő, amelyről joggal mondotta a költő:

*Élt egy nép a Tisza táján,
Századokig, lomhán, gyáván!*

Ez az idő, amelyről joggal mondotta a költő:

Romlásnak indult! . . .

Maga a nép-lélekből fakadó dal is azt éneklé már e kornak kezdetén:

*Megrozsdásult, nem villog már fényes vitorlája!*²⁴

Nem volt már erő forrása sehol: maga a megye sem volt már az erőnek, csak a dacnak, csak az ellentállásnak volt már forrása — s szinte hihetetlen, hogy a királyi szó női ajakról még az alélt nemzettestet is fölviillanyozta s a „vért és életet“ esküjében harcitettekre ébresztette.

De megújult a nemzetaltató, a szunnyasztó hatás, az udvari levegő zsongító hatása, s az irodalom nemzetietlen kora hirdeti amaz idők bénító hatalmát.

Vele szemben lép föl a mi Dugonicsunk, a rajongó, elfogult fajszeretet²⁵ — de hol van szeretet, mely nem elfogult? — a rajongó, elfogult fajszeretet hirdetője.

És fölrázza a nemzetet a végveszély, fölrázza a korát megelőzött lángeszű császárnak világtörténeti szabású tervezése, mely áldozatul követeli a magyar nemzetet, alkotmányát, nyelvét, önállósága maradékát az egynyelvű összbirodalom megalkotására.

Fölrázta a nemzetet a végveszély. Újjászületett a nemzet s az eltörölt latin helyébe saját nyelvét, édes nyelvét kezdte helyezni. A visszahatás szüksége mentette meg a hazát. Megszólalt a nemzeti érzület, mint a végveszély percében a hajdan néma királyi sarja.

Keserű, csontig ható gúnynyal énekelte ama korról a költő: *rozsa marja, nem ragyog!*

Rozsa mart mindent: kardot, kormányzatot, szellemi életet. A visszahatás küzdelmeiben acélosodik újból a nemzet izma, százados versengés után a vallási béke helyreáll és jobb jövő ígéretével hunyja le a rozsa százada, a tizenharmadik század szemét, melyet távol nyugaton a szülemlő emberjogok vérvörös hajnalán megrémülve s mégis szebb jövőt remélve nyugtatott.

X.

אדם שמתה אדם הראשון A magyar nemzet történetének tizedik százada az emberi jogok érvényesülésének százada: *anyaföld* a föld utolsó neve, mert Ádámnak, mert az embernek közanyja.

Az emberi jogok győzelmének százada, ama jogoké, amelyeket a nemesség igaz nagylelkűséggel és bölcs előrelátással megosztott az igaviselő jobbágysággal.

Az utólérhetetlen, magas szárnyalású kornak nagy törvényalkotása a nemesek nemzetéből nemes nemzetet teremtett. Árpád hazát szerzett a nemzetnek, századunk delének törvényhozása nemzetet szerzett a hazának!

Újjászületék a közéletben, anyagi emelkedésben, nyelvben, költészetében a nemzet. Nemtője testet ölt, hogy újjáalkossa az anyagi erőket s a világgazdasággal egybe-

forraszsza a világtól elmaradt földet *Széchenyiben*, hogy újjáalkossa soká sínlett nyelvét *Kazinczyban*. Testet ölt a magyar nép lelkének költészete, nyelvének varázsa, legtitkosabb sugalma *Arany János* művészetében, testet ölt az államot megifjító, a jogegyenlőséget megteremtő lelkesedés lobogó lángja *Kossuth Lajosban*, és a jellem ércébe öntve megjelenik az ősi jog békeszerző szelleme *Deák Ferencben*.

Áldott nemzet, amely őket s nemzedékeiket szülte, áldott és nagy jövőjű nemzet a magyar.

Árpád vitézeiről azt írja külföldi kortársuk: *Ellenállhatatlanok lennének, ha amennyi tűz, annyi erő és kitartás is volna bennük.*²⁶ És ellenállhatatlan lesz a magyar nemzet, mert ezredévi ünnepét az erő és kitartás ünnepévé, a munka ünnepévé avatta.

Erő és kitartás, ezt hirdeti az országos tárlat, erő és kitartás, ezt hirdeti a megnyitó királyi szó.

Széchenyi jóslata teljesül: *Virradni kezd egy szebb hajnal, új lelkesedés ébred, gyúl a honszeretet égi tüze s föltámad hamvaiból az egész emberiség díszére egy nemzet, mely ezer viszontagságai közt soha, még soha nem fejthető ki magát férfiúi korra.*²⁷

Férfikorba lép a magyar nemzet, komoly munkának férfikorába.

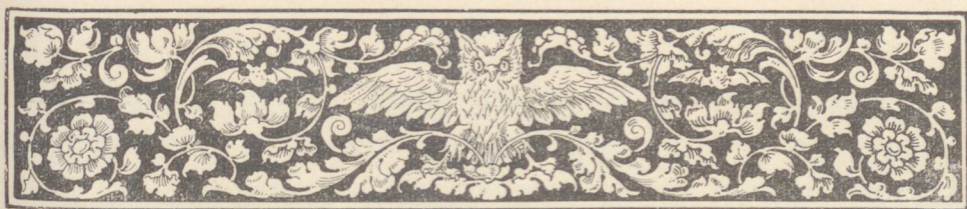
Nem ifjúi múltó lelkesedéssel, férfiúi higgadtság teljes odaadásával csügg immár hazáján, királyán, emez osztályosán jóban, rosszban, akin bálványozó szeretettel csügg népének szíve, akiért ma buzgó imádság epedez százezrek ajakán.

Amen.

A CÍMER

TARTATOTT

A DOROSMAI VÁSÁRTÉREN 1896 MÁJUS 14-EDIKÉN.

אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בָּאתָ לְבֵית אֲבוֹתָם יִהְיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

*Kiki zászlaja alatt, nemzetségeik jelvényeinél táboroz-
zanak Izrael fiai:*¹ ezt olvassuk a héten az írás ama köny-
véből, melyben a honfoglalás kezdete van megírva. Leng
a nemzeti zászló, melyet megtorlatlanul bántani nem enge-
dünk s ragyognak a nemzet színei, amelyeknek legrégibb
példája II. András király közel hétszáz éves okiratának sod-
rott selyemzsínórján maradt reánk² és amely ma százezer-
szeres ismétlődésben hirdeti a magyar nemzet örömnépét.

Szabadon leng a királyi palota ormán, templomok tor-
nyán, a hadsereg szállásain s a pór kunyhóján; mert az
1848-adiki törvény visszahelyezte a nemzeti színt s az
ország címerét ősi jogaiba, „*a háromszínű rózsza polgári
jelképen újra felvétetvén*“, a nemzeti lobogó s az ország
címere egybekapcsolva hirdeti a magyar állam önállóságát.

Lássuk immár mindkettőnek jelentőségét!

A címer jelvénye a paizson a vitézség megörökítője.³
Rajta jelent meg ősidőben a koronás turulmadár, rajta
viselte a vitéz színeit s jelvényeit: a paizsról vált le a nem-
zet színe s címere egyaránt.

Ami az ország címerében magát a magyar földet jelképezi, azt a vörös mező nyolc vörös-ezüst pólyájában s a koronás három zöld halomban találjuk meg.⁴

*Ott a négy ezüst csik szép vörös mezőben,
Látszik, hogy piros vér megáztatta bőven.*⁵

Vérrel szerezték, vérrel áztatták, vérrel tartották meg az utókornak.

Az az ezüstös csíkolat a címerben, ami szalag, pólya vagy szelemen volt, századok óta a négy folyam vérülte medrét⁶ jelenti a nemzetnek és a Hármaskönyv⁷ törvénybe iktatta a közhit e visszautasíthatatlan fölfogását.

A címer négy folyója, három dombja a honnak jelképe. *A hármaskönyv halom* az, aminek szilárdan, rendíthetetlenül, a maga ősi valódiságában, eredetiségében meg kell örök időkre maradnia, a hármaskönyv halom az az örök birtok, amelyet el nem vehettek a nemzettől soha, ami ezen az egész hosszú ezredéven át meg nem volt ingatható, mint ahogy a Tatra tűcsúcsú ormai, a Mátra kúpjai s a Fátának hol éles, hol boltozatos gerincei soha meg nem rendülnek oszlopszékeiken.

A négyes folyó az, ami ugyanaz marad, de folyton átalakul, másul, ami a történet folyamatában folyvást változik, alkalmazkodik, mint maga az élet, de változásaiban mindig ugyanaz marad, mint a folyó, a maradandó változásnak ez az ősi jelképe.

I.

אחוזת עולם örök birtok, elidegeníthetetlen, mint a holtkez birtoka, ilyen az írás ígéje szerint, melyet szombaton hallottunk, a léviták városainak határa.⁸ Háromszor él az írás

e kifejezéssel: *örök birtok*. Három örök, elidegeníthetlen, állandó birtoka van a magyar nemzetnek is, amelynek védelme, megtartása minden egyébnél fontosabb, minden egyebet felölölő föladata e nemzetnek.

1.

Örök birtok a haza területe, amelyből egy talpalatnyit épügy megvédünk vérünkkel, mint egész országrészeket. Ez a szép haza, ez a gyűrűhegység övezte mélyedt medence, amelyben az Alföld a hegyeknek zsámolya, ez az egységes földrajzi jellemű egész, melyben egybeolvad a sok ellentét, sík és magaslat, hegyhát és völgyalj, róna és orom, az őserdő rengetege és a pusztá határtalansága, tölgyek hazája és e határ szíkfátyolos mezeje, ez a szép haza a Tatra gerincétől a Tisza medréig egy egész, oszthatatlan, csorbíthatatlan egész. Vérral szerezte a nemzet minden rögét a honnak, el is van szánva megvédeni vérével időtlen időkg.

Szeressük a haza földjét, szeressük egészében, minden dűlőjében, minden barázdájában. E szeretetért szerezze meg a magyarság a haza talaját, terjeszkedve nyomról-nyomra békés versenyben, előnyomuló szorgalom gyümölcséül belső ellenségektől, kifelé húzó fajoktól.

2.

A második *örök birtok*, elidegeníthetlen hitbizomány, változhatatlan, mint a nemes érc, a magyar *nemzeti jellem*. A homokbuckát szél hozza, szél hordja, hol dombosodik, hol ellapul; de ezredekkel dacol a sziklaszirt tagozása, éles

körvonala. Ilyen sziklaszirt a magyar nép nemzeti jelleme, az a szilaj, harcias, lovagias érzület, amely semmiben sem túloz, csak a hősi bátorságban, csak az égő honszerelemben, amely mély, buzgó hitű, de nem vakbuzgó, amelynek még papjai is mindig a józan, békés, türelmes vallásosságot hirdették, mert ők maguk is mindig magyarok maradtak.

Igen, a magyar népnek örök jellemvonásai a vitézség és büszkeség, a hirtelen fölindulás és az elszánt dac, a meggondolatlan nagylelkűség s a mindig kész önfeláldozás, a király iránti tisztelet, mely szolgalelkűségig soha sem sülyed, a mély vallásosság, amely vakbuzgósággá s külö ségimádássá soha sem fajul.⁹

Daliák vitézsége, nőknek gyöngédsége, otthonosító nyiltság, vendéglátó szívesség — ezek egyesülnek a magyar nép jellemében. Hősies szabadságszeretet, törhetetlen jog-érzet, tüzes fölbuzdulás, magasan szárnyaló lelkesedés a hazáért, az erő hirtelen, tűzhányó fölzúdulása — ez a nemzeti jellem féltett, örök, változatlan birtoka ma is, mint Árpád a honszerző idejében.

3.

Harmadik *örök birtok*, elidegeníthetetlen, önmagával mindig azonos, idegenné nem vált örök birtok: a nemzet alkotmánya, alkotmányának alapköve, alapelve.

Az alkotmány a nemzeti szellem elsőszülött fia, leg-hívebb kifejezője. Alkotmányos egyeduralom Etelköztől maig! Az összerződés vörös fonala nem szakadt el maig. Az örökös monarchia, melyet korlátolnak a törzsfők, később a Karok és Rendek, majd az országgyűlés két háza,

a fejedelmi eskünek és a nemzet hódolatának mai napig sarkköve! Amit sem korszakos nagy átalakulás, sem százados balsors, sem az önkény semmi hatalma nem birt megsemmisíteni: az a nemzet történeti jogélete és jogfolytonosságának hatalmas ereje és fönn tartó érzete!¹⁰ Minden alaptörvényünk egyugyanazon fának gyümölcse, egyugyanazon bányának gránitköve.

Volt az alkotmány sánca szűkebb, korlátosabb, de amióta megszűnt úrbér, dézsma és robot, amióta közösen hordjuk a terhet, mióta a nép képviselte az ország tanácsa, azóta általános lett a szabadság, mint a honfoglalás idejében volt, azóta megvédi az egységes nemzet közszabadságát, míg azelőtt hasztalan küzdöttek a Karok és Rendek jogaik, szabadságaik, kiváltságaik, szokásaik, előjogaik *sérelmei* ellen.

A jogegyenlőséget a hazának minden lakosára nézve faj, nyelv és vallás különbsége nélkül örök és változhatatlan elvül elismerte a nemzet és a nemzeti közbecsület védpaizsa megvédi ezeket minden támadás ellen.¹¹

II.

וְהַתְנַחֲלֶתֶם אֶת הָאָרֶץ *Osszátok örökségül ki a földet:*¹² négy-szer ismétli a szentírás e versében az *örökség* kifejezését, mert hegy és fensík, alföld és tengerpart szállott a szentföldön apáról fiúra.¹³ Négy-szeres örökség szállott az ezredévben itt is, e hazában apáról fiúra, örökség, amely folyton megújult, megifjodott, átalakult, megmásult; mint a haza négy folyója, amelyben örökké változó hullám tölti ki az állandó medret, úgy változott, fejlett a nemzet e négy kincse, öröklődő java. Mindig ugyanaz és mindig más, idegen-

ből gyarapodva, gazdagodva, újat szerezve a régihez, de mindent áthasonítva, áthonosítva, nemzetivé alakítva kimeríthetetlen ősserejével, nemzeti érületével.

1.

Első kincs, amely folyton megújul, megújul magában a nemzedékek rendjén és megújul idegennek beolvasztása, fölszívása által, első kincs: *a vér*.

Kevés, nagyon kevés, édes Véreim és Atyámfiak, a tiszta magyar vér. Népirtó csatákat vívott, meggyérült bőszen harcokon, mert ontotta, pazarolta drága vérét *hírért, honért, hitért* a magyar!

A honfoglalás századában és utána is hány szövetséges és legyőzött törzset szívott föl! Itt van élő például a Kunság derék népe, amely ma már méltán venné zokon, ha akárki kételkedni merne abban, hogy a Kunság népe igaz magyar nép.

Hatalmas keverék faj a magyar. Fölszívott és egy testté tömörített egyenként vagy csoportonként beszármazott számos idegent és békében hódító hatása még csak ezentúl fog érvényesülni a nagyobb tömbökben összeverődött idegen fajokkal szemben.

Kevés az ősz magyar vér, a honalapítók vére! — Azért ne a vért nézzük, hanem nézzük a szívet, mely magát magyarnak vallja hazaszeretben, ragaszkodásban, anyanyelvben!

Nem veszett el az ősz magyar faj egészen. Még Árpád vérét is, ha fiágon elfogyott is, női ágon még ma is ki tudjuk mutatni másfélezernél több családban nemes örökségül.

Mózes nádor (mh. 1280) királyi vérből származott nejének utódait számos ágazaton le tudjuk kísérni szakadatlan sorban egész a mi időnkig.

A honalapító hős nemcsak a szerzette földet, hanem nemes vérét is hátrahagyta örök időkre a nemzetnek. Miként a szívből az erek szövevényén át a testbe, úgy szivárgott át Árpád vére ezer ágazaton keresztül e haza népébe és él benne kiolthatatlanul, mint maga a hazaszeretet. A nemzet ezredéves ünnepén nemcsak hőskorának vezérét ünnepli, hanem ezekben meg van az a tudat, hogy a vezér nékiök vér szerint való ősapjuk is.¹⁴

Van tehát még a legelső nemzetség véreből is. De nemcsak a vérszerinti magyar nép, hanem lelkében, tudatában, érzületében, nyelvében magyarrá lett minden hű szülötte e honnak egyetlen nemzetséget képez, honfiúi eszmékért közösen lelkesülve, a közjóért közösen áldozva összetartásban, egységben, vállvetetten.

2.

Második kincse a nemzetnek: a nyelv.

Az ősnyelv drága maradványa, az a régi búcsúztató, amelynek hétszáz éves nyelvét a tudósok vitatkozva fejtegetik, mennyire más, mint a mi mai nyelvünk!

Mennyi és hányféle idegen, jövevény szó olvadt be a magyar nyelvbe! Hány ősmagyar szógyök veszett el! Hányféle szókötő és szóképző alak keletkezett!

Egészen más az újabb magyar nyelv atyjának, Pázmány Péternek nyelve, mint a Halotti Beszédé, — egész más és mégis ugyanaz! És újból mennyivel gazdagabb Vörös-

marty, Petőfi, Arany és Jókai nyelve a nagy Pázmány nyelvénél!

Mindig más és mindig ugyanaz: épen mint a folyó. Magyar folyó a Tisza, ha mindjárt lengyel földről hozza is a szél a felhőt, amely árját dagasztja: magyar a mi nyelvünk is, akármennyi idegent vett is föl.

Méltán mondotta erről a mi édes anyanyelvünkről egy francia tudós: A magyarok nyelve muzsikális, zenés, csengő és zengzetes; harmónikus, összhangzó, de nem túlságos lágy, költői, de nem gyermekes; szókinsben, alakokban egyaránt gazdag.¹⁵

Minő gazdag a mi anyanyelvünk! Minő gazdag kincse rejlik a nép nyelvében, amelyből unos-untalan új meg új gyöngyök merülnek föl.

Nyelvében él a nemzet, de a nyelv maga nemcsak a köznyelvben él, a nyelv a nép nyelvében, a nyelvjárások sokaságában él, ahol legszabadabb a fejlődése, legtermészetesebb a gyarapodása, legbiztosabb a megmaradása.

3.

Harmadik kincses öröksége, változásában is állandó kincse a nemzetnek: *a nemzeti műveltség*, a szellemi élet és az anyagi fejlődés haladása, a művelődés áldáshozó folyama.

Idegenben ered, idegenben ered a java, hitben, tudományban, művészetben, iparban. Idegenben ered a mi műveltségünk, mint a Duna vize, de táplálkozik a magyar folyók vizével úgy, hogy a határnál jó szerint honunknak minden cseppje benne van, telítve van a magyar nemzet saját szellemével és nemzeti jelleget ölt.

Nagyot haladt a szellemi és az anyagi művelődés a

honfoglalás óta. Volt idő, mikor még jellege is idegen volt a művelődésnek, de mióta a nemzet újjáébredett és visszasikarta elcsikart jogát, azóta reá lehellte a haladásra nemzeti egyéniségének zománcát.

Minő változásokon ment keresztül szokásban, életmódban, viseletben, hadban, közviszonyokban ez a nemzet. Csak egy sor szót kell meghallgatni a multból s minő képek ébrednek lelkünkben!

Egyik oldalon a táltos az áldozati fehér lóval, a másikon az egyház, amelyből ime most is a megkonduló harangszavának hullámozó rezgése köszönti ünnepünket. Egyfelől íjj, puzdra, buzogány, csatabárd és gerely, másfelől az ágyúcsőnek halálcsókos ajka s a fegyvernek halálhozó önlelke.

Egyfelől a deres, a dézsma és robot, a rendiség — másfelől a népképviselő dicső jelene.

Egyfelől Kún László szekere, melyet a gazda húz, mert elfogyott a lova, másfelől a szárnyas kerék, mely páros vasnyomon száguld tova!

Óriási a nemzeti műveltség haladása szellemiekben, anyagi gyarapodásban egyaránt.

1848-ban nem volt össze-vissza sem 300 mérföld csinált útunk, ma közel ezer mérföld műút közvetíti a közlekedést.

Emelkedik a nemzeti vagyon. Nem azt hangsúlyozom, hogy mennyit tudunk adóban előteremteni, mert ebben az állam kényszerének érvényesül nyomós hatása, hanem büszkén utalunk arra, hogy a mult esztendő elején a magyar népnek két milliárd koronája volt a magyar takaréktárakra betétül bízva.

Igenis vagyonosodik, igenis gazdagszik, igenis emelkedik a magyar nemzet!

Az országos tárlat a művészet, ipar, gazdaság, forgalom, kereskedés terén a magyar leleményesség, izlés, szorgalom, ügyesség próbáját teszi le a világ előtt. Tudja meg a világ: megértettük a kor szavát, tudjuk már mi is,

*Hogy nem a lőpor küzd, jobban küzd a köszén,
S nem fellegek ormán, de kazánok gőzén,
Otromba kürtőkből kigomolygó füstben,
Mozdonyok öblében, katlanokban, üstben!*¹⁶

A tárlat a nemzeti termelés ragyogványos képe, káprázatos meséje, amelyhez minden hű magyarnak el kell zárándokolnia, hogy lássa a nemzet nagyságát, fényét, hatalmát, lássa a magyarrá lett székváros pompáját, pezsgő életét, minden magyar szív méltó büszkeségét!

4.

Negyedik öröksége a nemzetnek: az uralkodóház. Változott ez is a történet folyamán, s lassan, nagyon lassan vált újból nemzetivé!

Mikor (1526. dec. 17.) Pozsonyban a Habsburg-ház sarját, Ferdinándot, a mohácsi vész után nekünk királyul ajánlották, akkor ezt hitvesi örökség jogán tették, mert neje Anna az ős magyar királyok igaz ivadéka volt.

De megérezte a magyar nemsokára, hogy nincs többé nemzeti fejedelmi háza. Százados kínos küzdelmek, félreértések, féltékenykedés után megtalálta útját a nemzet szívéhez az uralkodóház az örök emlékezetű dicső nádorban, József királyi hercegben s az ő leszármazóiban. De a koronát viselő királyok közt ebben a harminchét évtizedben, amióta a Habsburg dynastia választás, öröklés jogán és leányágon uralkodik, egyetlenegy sem forrott úgy egybe

velünk, egyetlenegy sem volt úgy lélekben a miénk, mint I. Ferenc József, egyetlenegyért sem rajongott a nemzet úgy, mint dicsőségesen országoló királyunk I. Ferenc Józsefért, akiben újból igaz lett, ami századokig csak a költő álma volt, hogy: *a legelső magyar ember a király!*

Megértettük az ország címerének mélymagyarázatú jelvényeit. A címer színeiből alakult át a vezérek vörös zászlaja háromszínű rózsává, hogy jelentse a piros a hon-szeretet lángját, jelezze a fehér a nemzet hűségét, állhata-tos ragaszkodását örök birtokához *a földben, a nemzeti jellemben s az alkotmányban*, jelezze a zöld a nemzet reményét, bizalmát, hogy öröksége gazdagon fog fejlődni, dúsan fog fölvirulni *vérben, nyelvben, nemzeti művelődés-ben és a nemzettel egybeforrott fejedelmi ház dicsőségében*.

Ime ezt hirdeti a háromszínű lobogó s most már tel-jesítsük mindnyájan az írás hallottuk igéjét: *איש על דגלו* kiki zászlajához, a haza zászlajához! Azt a zászlót, melyet Árpád népe a hármas halmon és négy folyam partjain kitűzött, mely alatt az alpári téren alkotmányt szerzett, számban és erőben meggyarapodott s hazaszeretben össze-forrott utódai nem fogják elejteni soha, soha!

És erre mondjátok, én édes Véreim és Atyámfiak, Amen, úgy legyen!

A KIRÁLY

TARTATOTT

A SÁNDORFALVI TEMPLOMTÉREN 1896 MÁJUS 25-ÖDIKÉN

Gyorsították: SINGER SÁNDOR és GERA ANTAL.

עשר מלכין די מלכו ועתידין בעלמא

Tiz királyt uralt — úgymond a régi bölcssek tanítása — *tiz királyt uralt és fog uralni*, amíg ember él a földön, a világ.¹ A tíz király közül az első és utolsó az Isten, a világ ura, a népek sorsának intézője és a régi bölcsseknek tanítása a kezdő és végező isteni uralomba foglalja nyolc királynak képét, a történet nyolc királyi vezéralakját, akikben a népek sorsának forgása, története személyesítve jelenik meg. És a magyar nemzet történetét is eme vezéralakok sorában látjuk mintegy élőképekben szemünk elé tárulni és elvonul szemünk előtt ebben a nyolc királyban a magyar nemzet évezredes története, keretbe foglalva a kezdő és végező Magasságbeli által, kiről meg vagyon írva: *Én vagyok az első és Én vagyok az utolsó.*²

מלכותא קדמיתא דמלך מלכיא Az első király, a királyoknak Királya, a seregek Ura, akihez áhítatos érzéssel, esdő reménynyel, buzgóságos imával fordul szívünk a nemzet háláünnepén. Egy nemzet imádkozik, hálát ad ezredéves életéért; egy nemzetnek szíve dobban meg és minden dobbanása a hálának zsoltosmája; egy ezredéves ifjú nemzet ünnepli multját és ünneplésének minden szava a seregek

Urát dicséri, akinek oltalma tíz század vénhesztő szenvedései és emésztő harcai után ifjú, munkabíró, pezsgő élet-erővel töltötte el a nemzetnek keblét.

I.

Az őskor homályában, a hajdan ködében vész el az első király: נמרוד *Ménrót* alakja, akivel a magyar ősmonda összefűzi a magyar nemzet eredetét. Századok előtt mondotta a régi verselő:

*Isten adá ah hatalmas Atilla kerált,
Ki az Nemrótnak unokája vala.³*

S aki a magyar ősmondát újjáteremtette, Arany János is így énekel:

*Hunor s Magyar két dalia,
Két egy testvér, Ménrót fia.*

Tőlük ered a hún s a magyar nemzet. Mikor feleséget keresni indultak:

*Ötven-ötven jó leventét
Kiszemeltek, hogy követnék . . .
Hős fiakból ketten-ketten,
Két vezéré kétszer-ketten,
Feje lőn mind egy-egy nemnek:
Száznyolc ágra ezek mennek.
Hunor ága hún fajt nemzett,
Magyaré a magyar nemzet . . .
Szittya földet előzőnlék,
Dúl királynak dús örökjét;
És azóta, hősök párja!
Híretek száll szájrul szájra.⁴*

II.

A mondából történelem válik, amely :

*Beszéli a multat s mait,
A bujdosók nagy harcait :
Hogy vitta meg a kincses Kárpát
Havas bércét Ámosfi Árpád ;
A szép hazát, mely Etelé,
S örökje volt, hogyan lelé ;
Világgá onnan a bitangot
Hogy űzte, mint gyors szél katangot.⁵*

És azért ma, midőn megünnepeljük a magyar nemzet
ezredéves főnnállását, szól hozzánk a történelem szava:

*Nézz Árpádra magyar, ki hazát állita nemednek ;
Őt magas Ung mezején, vérontó férfiak és bölcs
Hadvezetők szabadon választván harcos urokká,
Bátor örömriadás közepett paizsokra emelték.⁶*

A második király Egyptom királya: a *Fáraó*, akinek
gúlái dacolnak az évezredekkel. A gúlák nagy alkotásához
kell fogunk Árpád alkotását, az évezreddel dacoló Magyar-
országot, amelyet Árpád szerzett. Méltó büszkesége ez ura-
dalomnak, amelyen a főúri gondolkozás az árvíz sújtotta
lakosságnak új tanyát nyújtott, hogy az ő tágas rónáján
tartotta a honalapító Árpád azt az első hongyűlést, amely
alkotmányával biztos alapra fektette a hazát. És méltán
énekelte ezelőtt hatvan esztendővel a Szózat koszorús
költője:

*Pusztaszer a nevem ; itt szerzett törvényeket Árpád
Hőseivel s a hont biztos alapra tevé.
S áll az azóta kilenc századnak véridején túl,
Várja virágzását s vajha ne várja hiún!⁷*

III.

Tovább szövi fonalát a történelem. Mutatja a vezérek idejében a vitézeket, amint sűgár lovaikon, íjjat pödörintve vágatnak a síkon. A portyázó kalandok korát, melyben vadra csatázva s népekre vadászva rettegetté vált nevük.

De el kelle jönni a jobb, a békésebb kornak is, a bölcs *Salamon* békekorának *István* királyban, ki mint *Salamon*, templomot épített népének, hogy tanuljon meg imádkozni. És a nép, amely szilaj, ép erejében fél Európának hajdan megrázta határit, ez a nép *Szent István* államrendező bölcsesége után békességes, rendezett álladalomban élő nemzetté alakult.

IV.

Bölcsen uralkodik az Árpádok háza,

*Miglen magva szakad s hozzá már senki hasonló
Nem születik többé, ki nevét hordozza nemének.*⁸

Kihalt az Árpádház, s mint hajdan a szent földön vegyes házbeli királyok következének Izrael országában úgy következtek vegyes házbeli királyok hazánkban. Mint a hatalmas *Omri* fia, a hatalmas *Áháb* király, úgy következtek hatalmas vegyesházbeli királyok az Árpád vérenek elfogyása után. Az első, nagy, idegen uralkodó család, mely távol földről szakadt ide közénk, uralmát Magyarországon romokra építette föl,⁹ mert az utolsó Árpádok alatt megrendült a királyi tekintély. A németeknek állam bomlasztó példájára a főurak szertehúztak és nem akarták követni a királyt a hadba. Emez idegenből ide szakadt királyok: *Károly* király s *Nagy Lajos* dicsőséget, fényt,

hatalmat szereztek trónjuknak és a nemzetnek. És elhaltuk után egy emberöltővel a nemzeti öntudat és a nemzeti államalkotó erőnek méhéből születnek a dicső Hunyadyak. *Hunyady János*, akit a Gondviselés küldött, hogy egy veszendő ország atyja legyen és hogy ő, megverve számos csatában a törököt, dicső napszámját befejezte, föltűnt fiának, *Mátyásnak* csillaga. Ragyogott *Mátyásnak* csillaga és kicsiny lett a hon tündöklő nevének. Lelkét világuralmi álmok töltötték el; szelleme a legkivételesebb sokoldalúságot tünteti föl: és mégis, amit fegyverrel szerzett, az megint csak elveszett és amit lángesze épített, az megint csak összeomlott. De örök értékű kincsül hagyta nemzetre nevének fényét és tetteinek dicsőségét.¹⁰

V.

Következik utána az ötödik király: A szentírás *Nabukodonozor* királya. Hatszáz esztendejénél több, hogy IV. *Béla* király (1254 november 10) azt írta a pápának Rómába: Magyarország történeti szerepe, hogy Európának, a kereszténységnek legyen bástyája és védelmezője.¹¹ Azóta ez közhelylyé lett, ismételjük mindnyájan, mert csakugyan kockázatos, veszedelmes őrhelyén nyugatnak állott meg a magyar nemzet.

*Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.*

Jött a török és a szultán, a *Nabukodonozor*, leverte a nemzetet Mohácsnál. Ez volt a nemzet történetének legvéresebb fordulója:

Mig Mohácsnál nem csatázott

A félholdú büszke tar,

Vig volt addig, hajh! azóta

*Sírva vigad a magyar.*¹²

VI.

Sírva vigadt azóta a magyar, — ha egyáltalában vigadt! Megnehezült az idők viharos járása fölöttünk! Hiszen a mohácsi vésznapi óta közel negyedfélszáz esztendeig külső és belső ügyeinket nem a nemzeti szempontok és nem a nemzeti érdekek szerint intézték.¹³ János királytól egész a nagy éjnek bujdosó csillagáig, az utolsó *Rákócziig*, a vallásháborúk és nemzeti fölkelések hosszú sorozata, csaknem szakadatlan láncolata következik. Kezdetől fogva avval léptek föl a bécsi államférfiak, hogy megtörik a nemzet erejét, ellenállását, önállóságát. De a török ellen vívott szerencsés harcok teljesen elkábították a császár idegen tanácsosait. Mikor visszavették Budát a töröktől, akkor a bécsi tanácsosok érkezettnek hitték az időt a nemzet teljes leigázására, érkezettnek arra, hogy Magyarországot osztrák tartománynyá tegyék.¹⁴ Akkor követték a hirhedt tanácsot, hogy Magyarországot előbb tegyed *koldussá*, azután tegyed *némétte* s azután teheted . . . *szófogadóvá*.

Ismerni kell, én édes Véreim és Atyámfiak, ismerni kell a nemzetnek harcait szabadságáért, ismerni kell különösen történetét a vasvári békétől (1664) egészen II. Rákóczi Ferenc fölkeléséig. Ismerni kell minden magyar embernek a németujhelyi vérpadot, a börtönök titkait, a sokféle rémes vérbírátságot, az eperjesi törvényszék irtózatait! Mint valamikor a bibliai perzsa *Assverus* király az ő zsidó alattvalóira, úgy uszították vérengző alattvalóikat a magyarokra

a bécsi tanácsosok. Ha minde történeteket ismerjük, tudjuk, akkor értjük csak meg, miért énekelték Rákóczi hadai (1706) és miért énekelték egész a mi korunkig, egész az októberi diplomáig, miért énekelték azt a régi nótát:

*Ne higgy magyar a németnek,
Akármivel hitegetnek.*¹⁵

Aki tudja a történelmet, az érti, hogy miért siratta ez a nemzet másfél száz esztendeig utolsó dicső nemzeti hőjét, Rákóczi Ferencet. Megtagadni hűségét Rákóczi Ferencnek, elárulni ügyét, azt tudta vezére, Károlyi Sándor, de a nemes hőst rágalmazni, kárhoztatni, *ahhoz* nem volt lelke még az árulónak sem.¹⁶

Rákóczi kibujdosott az országból, megkötötték a szathmári békét és a kötés után béke volt Magyarországon: a temető békéje. Akkor mondotta a költő:

*Szegény Magyarország bánatját újítja,
Könyvező szemeit siralomra nyitja,
Fejét lecsüggesztve könyveit árasztja.*

Mert a szathmári béke után a nemzet kifáradt, megfélemlült, ellágyult és megromlott.¹⁷ Később Mária Terézia szelíden anyáskodó és bársonykézzel símogató uralkodása alatt vészes önfeledésbe, könnyen halállossá válható álomba ringatódott a fáradt magyar. Főuraink a bécsi udvar fényében a szép és nemes fejedelemasszony kegymosolyától lebűvölten élvezték a külföld gyönyöreit és csak egy-egy tisztújításra vagy épen csak vadászatra rándultak le az útatlan, műveletlen, sáros és borzas hazai fészkekbe. A nép pedig itthon túrta a földet, fizetett és engedelmeskedett. Zérus volt, amely számot nem tett.¹⁸

VII.

אלכסנדרוס מוקדון *Mária Terézia* után *II. József* császár következett, akit a régi bölcsek hetedik királyához, a görög Nagy Sándorhoz hasonlítunk. Erről szól az írás Dániel könyvében: *Fölkel egy hős király és országot kiterjedt országban és kénye szerint cselekszik.*¹⁹ *Nagy Sándor* elindult szűk hazájából, a félvilágot meghódította és kénye szerint cselekvék. Akiket meghódított, idegen népek, mind megtanulták a hellének nyelvét. *Nagy Sándor* birodalmának területén uralkodóvá is lett idővel a görög nyelv. Ugyanezt akarta *II. József*: ameddig az ő jogára terjedt, addig mindenütt németek legyenek, németül beszéljenek, németül igazgassák az országok ügyeit; az egész birodalom tulsó és innenső fele, mind német legyen. Mikor *Nagy Sándor* meghódította a Kelet népeit, akkor értjük, hogy azok görögökké lettek, mert a görögök fölötte állának tudományban, költészetben, hadban, békében ama népeknek: nem a nyers erő győzte le őket, hanem a görög műveltség túlnyomó hatalma. De mi az akkori németek fölényét nem ismertük el, nem ismerhettük el a német nyelv jogát arra, hogy a mi rovásunkra terjeszkedjék, hogy érette nemzeti létünket föladjuk.

Az egész nemzetre zsibbadt, tunya csend ült: valóságos szerencse volt, hogy *II. József* tervei neki rontottak a nemzetnek.

*S ím a hatalmas jött és ráütött:
Súlyos csapása megrázkodtatá
A tompa bálványt; az feléledett,
Érezni kezdé elholt izeit,
És fájt az élet a zsibbadt tagoknak
S a fájdalomban feljajdult a száj,
Mely annyi évek óta néma volt;*

*De a fájdalomban élet hangja kelt,
S az élet visszakérte szellemét,
Azon merészt, mely a gyász múlt után
A rém jövővel szembeszállni kész.*²⁰

József rendelete ujjá ébresztette az országot. Oroszlán-része van abban, hogy a nemzeti élet ki nem halt. Az ő támadásával jött az ébredés kora: az önérzet, az öntudat, a *föltámadás*. Egy emberöltő után fölrázta az ébredő nemzetet a legnagyobb magyar. Fölemelte Széchenyi István dörgő szavát,

*Melyre megindult a rég pangó vér ereinkben
S a haza szíve felélt százados álom után.*²¹

*Ő szól: s mely szinte már kővé meredten
Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,
A nemzet él, a nemzet összeretten,
Átfut szívéen a nemlét iszonya;
Szól újra: és im lélek ül a szemben:
Rózsát az arcra élet színe fest;
Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
Munkálni, hatni, küzdni vágy a test.*²²

És a nemzet megindult Széchenyi szavára, megindult küzdeni, de nem állott meg, mikor elhangzott Széchenyi „*megállj!*” szava. Nem állott meg, mert akkorára már nem Széchenyit hallotta, nem az ő mennydörgő szavát — akkor már cikáztak Kossuth Lajos villámai és a nemzet ez új fény tűzcikája, Kossuth lángszava után indult.

*. . . Fellázad erős lelkében az ősi
Hirnek egekbe hívó szikrája: csatákra keményül
S hősi fejét ezerek testhalma közül üti fényre
Véresen és szabadon . . .*²³

Akkor éreztük, 1848-ban, akkor éreztük, hogy életünk a hazáé, nem a miénk! Sok tudott akkor honáért élni, halni olyan, aki felejtve nyugszik egy hitvány zugolyban! Harmat gyöngye helyett párolgó vért iszik a fű Magyarország mezején, amely látja vívni a szabadság gyermekit, kiket a hon szeretete fölhevít! Látta őket vívni, győzni és elbukni! Elbuktunk! Csillagoltó sötétségben gyászolt a nemzet. Szomorú némaság ült a sápadt ajkakon. A bitófa réme és a börtön dohos lehellete elhervasztotta az élet virágait és megszólalt az országban a közínségnek fuldokló szava hosszú, csúf esztendőkön keresztül. Csak emlékezzünk vissza gyermekkorunkra, mikor nem volt szabad fennszóval énekelni, hogy:

Búsul a lengyel hona állapotján — —

nem volt szabad énekelni, mert nagyon jól tudták, hogy nem a lengyel honának állapotja fáj a mi szívünknek, hanem elkeserít saját honunk gyásza. Üldözték a nemzetet, üldözték a nemzetnek nyelvét, üldöztek minden emléket, dallamot, amelyet megmentettünk a dicső időkből, hogy csupa csoda, hogy mind el nem felejtettük. És ime, mit láttunk 1867-ben!

VIII.

A nyolcadik király, akiről a régiek szólnak: a *Messias*, a *fölkent*, a koronás király. Amikor 1867-ben a nemzet megkoronázta a királyt, akkor a nemzet gyanútól elfáradt keble, valljuk meg őszintén, aggálylyal nézte a koronázást, aggálylyal várta a további fejleményeket.

Akkor énekelte a mélabú költője:

*Az égnek nem zord fellegétől,
Melyben villámai rejlenek;
Hanem mosolygó, fényes s színes
Szivárványától féltelek.²⁴*

És kétszerte jól esik azért, hogy hiába féltett a költő, aggályunk csalódott és a király fényesen beváltotta, amit a koronázás tényével s esküjével a nemzetnek ígért. Mert amit a Messiásról mond az írás: *lészen derekának öve az igazság és ágyékának öve a hűség,*²⁵ azt teljesítette a legalkotmányosabb király vélünk, népével szemben. Mert Mózesrel szólott a király: *Nem tudom én egyedül elviselni ezt az egész népet, mert erőm fölött vagyok.*²⁶

Mintha hallja vala a király az írást s a régi tanítást: Szóla az Úr Mózeshez: *gyűjts össze nekem hetven férfiút Izrael vénei közül, kiket úgy ismersz, mint a nép véneit és vezetőit: אשר ידעת כי הם וקני העם: אתה צריך לידע אם ברורים לפני העם: עד שהבריות* *tudd meg, vajjon a népnek választottjai-e ők, szól-e a közvélemény róluk: ime hivatott, jeles, méltó, hogy bírói, kormányfőférfiúi székbe üljön. S a népnek, a közvéleménynek jelölteit, választottait hozd a gyülekezés sátrába . . . és viseljék véled a nép terhét, és ne viseld te egyedül. . . . ושומרו* *Amr המקום הואיל וראו עצמם בצער ההוא של מצרים יבואו ויראו ברוח עמהן.* *Akik Egyiptomban együtt szenvedtek a néppel a szorultság idejében, azok jöjjenek és lássák a nép örömét.*²⁷ *Legyenek kormányfőférfiai azok, akik a szabadságharcot végig küzdötték és szenvedtek a néppel; legyen a korona első tanácsosa az a nemes gróf, aki elbujdosott s halálra ítéltetett vala a gyász idején, de visszatért, mert a király teljesíti messiási missióját és a próféta ígéje szerint: Az időben szól az Úr, összeszedem a szertezüllötteket és egybegyűjtöm*

*az elszéledteket s akiket sujtottam: s az elzüllött maradan-
dóvá leszen és a számkivetett erős nemzetséggé.*²⁸ Hazajöttek
a magyar nemzet számkivetett fiai, hogy itthon újra föl-
építsék az ezredéves alkotmány palotáját. Újra egybeterelte
a nemzetet a gondviselés az uralkodóházzal. Régen keresz-
teződtek az uralkodó háznak útjaival a nemzetnek útjai. Az
a kézzsorítás, melyet e ház őse, *Rudolf*, a Morva mezején
váltott *Kún Lászlóval*, ki szövetségese volt, a nemzet éle-
tében mély jelentőségű kapocs a múlt és a jövő között.²⁹
De azért a teljes egyetértés ebben a hosszú háromszáz esz-
tendőben soha helyre nem állott egész napjainkig.

Nagy tévedésben voltak a bécsiek a magyar nemzet
jelentősége felől. Értsük meg ezt a nagy tévedést.

Azt gondolták az örökös tartományok tanácsosai, hogy
az égen csak egy nap van és amit azonkívül látunk, az mind
csak ennek a napnak a bolygója. Azt hitték, hogy Ausztria
a nap, és hazánk ennek a napnak a bolygója, mely Bécs
körül kering, vagy talán nem is bolygó, hanem hulló
csillag, mely belehullott Ausztria ölébe.

Pedig tudják a csillagokat vizsgálók, hogy a bolygó-
kon kívül vannak az égen más kerengő égi testek is, a
páros álló csillagok, kettős napok. Páros csillag a menny-
bolt legragyogóbb állócsillaga is, a kaszás csillagzatot kísérő
ebcsillag sugaras Siriusa. A kettős csillagok egyike sem
bolygó, hanem mindketteje *nap*, s a páros napok egymás
körül keringenek. Ilyen kettős fényű, de együtt fokozottabb
ragyogású nap a lajtaparti páros birodalom. Egyik sem
akar a másiknak holdja, bolygója, rabja lenni. Ragyogó
kettős csillag, nagyhatalmú nap vagyunk együtt e világrész
egén, de rangban egyek, mert senki uszályát a magyar nem-
zet nem hordja! Önjogú, önálló, önérzetes nemzet vagyunk.

És aki erre a bécsiakat megtanította, az *I. Ferenc József* volt, a király. Nem volt nektek, én édes Véreim, háromszáz esztendő óta olyan királytok, aki igazán megértett, megbecsült, szeretett volna benneteket! Ha meg akarjátok tudni a királynak gondolkozásmódját, az nem abban tűnik ki, amit elmondott, mikor megnyitotta az országos tárlatot, pedig azok is emlékezetes igék voltak. De mégsem abból tűnik ki a király szíve, amit fontolgatva előre megírnak, előre meglátolgatnak, hanem kitűnt a király benső gondolkozása, lelkülete, amikor meg volt nyitva a tárlat és a király elindult körútjára — és ez igaz, hisz Kossuth Lajos fia írta ki másnap az ő ujságjába,³⁰ — amikor a király elindult, ott volt a sok ragyogó, csillagzó grófnő, bárónő, és mindnyája azt kiáltotta: *Éljen a király!* A király megállott és odaszólt nekik: *Éljen a nép!* Ez az igazi királyi gondolat, erre zúg vissza hazaszerte milliók ajkáról: *Éljen a király!* A magyar szent koronának két része van: *az egyik a nép, a másik a király.* A míg ez a kettő összefog, addig ne féltsük a korona fényét, a nemzet dicsőségét. Egy és oszthatatlan a nemzet és az ő felkent királya, és ezért עשרתא דמלך מלכא a királyok királyához, a mennybéli magasságban trónoló Gondviseléshez fordul hű szívünknek hő fohásza, mert az Ő kezében van a jövőendő. Talán fokozott megpróbáltatás, talán fokozódó küzdelem vár reánk a jövőendőben, — de mindenesetre fokozott hazaszeretet, fokozott összetartás, fokozott egyetértés legyen velünk. — Ha fenyegetnek bennünket, mi kell egyéb, mint a *jók összesége*, s a vész hatalma rajtunk megtörik.³¹ És akik itt közöttetek örömről osztályosai, hazafias kötelmeink fogadalmasai, azok imádságos szóval kérjék velünk az Istent, hogy ezt a nemzetet tartsa meg időtlen időkig. Minden

szívben éljen az a hit, az a meggyőződés, az a remény,
hogy :

*Még neked virulnod kell, oh hon,
Vérünknek lángja ég oltáridon !³²*

Amen.

* * *

És most imádkozzunk a koszorús költővel:
*Népeknek atyja, gondviselő mennyei Atyánk!
Dicsértessék a te szent neved!
Ki ezer éve e népet távol földről ez áldott honba vezérelted;
ki e rokontalan nemzetet a népek tengerében fönn-
tartottad;*

*ki csodatételeiddel hazánkat romjaiból, nemzetünket
sírjából föltámasztottad:*

*legyen Néked hála a dicsőségért, melyet hazánk törté-
nelmére tiz századon át lesugározattál;*

*legyen Néked hála fenyítő csapásaidért, mikkel ben-
nünket megjavítottál, a megpróbáltatásokért, melyekkel nem-
zetünk lelkét megacéloztad.*

*Áldd meg magyar nemzetünket a ránk következő új
ezredévben.*

*Szállítsd ivadékainkra a Te szent lelkedet, hogy hir-
dessék a honszeretet, a béke, a testvériség hitvallását.*

*Ime erős fogadást teszünk Előtted, hogy szeretni fogjuk
e hazát szenvedélylyel és szenvedéssel, erőnk hatalmával,
szívének lángjával, éltünk és javaink föláldozásával.*

*A Te áldásod áldja meg, a Te segedelmed erősítse meg
a mi küldetésünk nehéz munkáját, melynek minden alko-
tása a Te szent nevednek legyen megdicsőítése az örökké-
valóságtól az örökkévalóságig! Amen.*

Hymnus.

* * *

Fölszállott a nemzet áhítatos fohásza a dalnak szárnyain, befejeztük a nagy nemzeti ünnep megülését.

Megáldalak immár benneteket, én édes Véreim és Atyámfiain, az egy élő Istennek nevében, aki megtartotta a nemzetet ezer esztendőn át, megtartotta, mert ez a nemzet mindig türelmes volt a más hitű iránt, mert benne is azt a magyart szerette, aki övéle a hazáért akar élni, a hazáért akar halni. Megáldalak benneteket az egy élő Istennek nevében: Az Úr áldjon meg benneteket és őrizzen meg minden véstől. Az Úr világíttassa felétek arcát és legyen irgalmas irántatok. Az Úr emelje felétek arcát és adjon édes mindnyájatoknak békét; békét minden háznak, minden hajléknak, békét e helység hitbuzgó lelkipásztorának s hazafias földesurának, békét hatóságának és munkás népének, békét a királynak és békét a hazának.

Amen.

A TÖRTÉNELEM

TARTATOTT

KISTELEKEN 1896 MÁJUS 14-EDIKÉN.

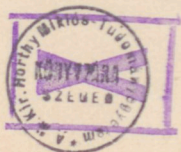
Gyorsirta : SINGER SÁNDOR.

A magyar nemzet története változatos történet. A világ-történelemnek nagy folyamárjában egy évezred óta változó szerencsével küzd a nemzet, amelynek neve: magyar. Keletről mint egy lávafolyam, mint dúló fürgeteg nyugatnak tartva, egy világrész kelt föl ellene, amelylyel hosszú élet-halálharcot vívott, amíg földet és hazát szerzett magának és azt száz csatán és ezer veszély között maig fönttartotta. Nem értek népet nagyobb csapások soha, mint minket, rokon nélküli népet Európában. Olykor mi kerestük a harcoknak tűzhelyét és vészét, majd a harc keresett föl minket; néha mi hasonlottunk meg egymás közt, más-kor szomszédainkat keverte velünk harcba boldog hazánknak ígylése; egyszer szétdarabolták ennek földjét, más-kor alkotmányunkat lomtárba helyezték, nemzeti ereklyéinket, a királyi koronát és a palástot, múzeumba, régiségtárba utasították. És e hon mégis, mint már ezeréves magyar alkotás, fönnáll megújult erőben és fejlődésképes jövőnek biztos kilátásával.

Ellentétekkel teljes a magyar nemzetnek története. Lehel és Bulcsu vezéreknek veresége a harci kalandokat megszünteti; Sajó és a tatárdúlás várépítésre és iparúzó polgároknak behívására ösztönöz; Csák Máté nemzeti küz-

Volt idő plántálni a nemzetet, de volt idő kitépni azt, amit plántáltak, kitépni a nemzetnek jelleméből a kalandozásnak hajlamát. Érezte a külföld, érezte Európa a nemzet erejének súlyát, de nem volt szabad egész Európával örök hadban élni és azért eljött ideje, hogy kitépjék a nemzet kebeléből a kalandozás vágyát és hogy a nemzet itt békés országot alapítson.

III.

És jó a harmadik ellentét: *עַתָּה לְהִרְגוּ וְעַתָּה לְרַפּוּא* van ideje *az öldöklésnek* és van ideje a *begyógyításnak*. Az öldöklésnek ideje ott állott be a Lech mezején, a német földön elvesztett nagy ütközetben. Az volt a véres vereségnek, az volt az öldöklésnek ideje, melyen iszonyú jeleket vágott a harc keze rajtunk, az a nap, amelyen megtanulta maga kárán a nemzet, hogy lenge kockán áll a had, hogy kétes az ütközetek forgása és a nemzetnek létét erre a kockára föltenni nem szabad. Ez volt a megvérzésnek, *az öldöklésnek ideje*, de jött utána *a gyógyításnak ideje*, mert jól mondja a jeles történetíró, hogy abban az ütközetben, amelyben Németország keletén a magyar nép megveretett, hogy a Lech-mezei ütközetnek vereségében fogantatott Ausztria,⁴ az az állam, amelylyel később a magyar nemzet szövetségre volt lépendő, nem mintha függne tőle, mert a magyar nemzet független nemzet ma is, hanem mert támaszkodni akartak békés szomszédok egymásra, — hogy megértve egymást, a történelemnek nehéz harcait együtt vívják, egy fegyverrel és egy fejedelem alatt.

IV.

עת לפרוץ ועת לבנות A gyógyításnak idejéhez sorozódik a következő ellentét: *van ideje rést törni és van ideje építeni.* Rést tört Géza vezér a nemzetnek pogány hitén és ezen a résen Szent István, a nagy király, bevitte a nemzetnek lelkébe azt a vallást, amely nyolcszáz esztendő óta a nemzetnek örömben, bánatban egyaránt kísérője volt. Ez volt ideje az építésnek, amelylyel szilárd épületet emelt a nagy király, a nemzetnek hajlékot, amelyben a nemzet megtalálta a maga lelki nyugalmát, a keresztyén Európában maradandó létét.

V.

עת לבנות ועת לשחוק Az ötödik ellentét: *van ideje a sírásnak és van ideje az örömnnek.* Eljött az árpádházi királyok során, eljött negyedik Bélának uralkodása és jött a

. . . vérszomjú, hűtlen, ronda nép,
Rézsút-szemű,
Harcban veszett, békében ál,
Igy is halál, úgy is halál.⁵

Az volt a sírásnak ideje. De elmúlt a sírásnak ideje, visszatért Béla király, hogy megvigasztalja a magyart és eljött az örömnnek, a megvigasztalásnak ideje. Eljött az az idő, amelyről negyedik Béla király sírirata szól, mondván:

Nagy és kicsiny bizvást örülhet,
Országol a törvény, becsület,
Hűség virúl, álság pirúl,
Mert Béla király ott az úr.⁶

VI.

A következő ellentét : *עַתָּה סִפּוּר וְעַתָּה רִקּוּד* *van ideje a halotti gyásznak*, a halotti tornak és *van ideje a közörömnek*, ujjongásnak. Jelentős szaka zárult be a magyar történetnek akkor, amidőn annak a nemzetségnek magva szakadt, amelynek vezetése alatt a nemzet a történelembe lépett, megszületett, a négy folyó tájára plántálódott, a pogányságból kiemelkedett, európaivá lett és alkotmánya szilárd alapján álló álladalmat teremtett.⁷ Az volt ideje a közgyásznak, *עַתָּה סִפּוּר בְּשַׁעַת הָאֵבֶל* a halotti tornak, amikor az Árpádház utolsó királya meghalt. Az volt a nemzetnek közgyásza, de jött röviddel utána a nemzet közörömének ideje. Három nagy király következék a trónon, a magyar nemzet trónján. Kettő idegenből szakadt közénk, bár anyai ágon Árpád véréből sarjadott és egy a nemzetnek édes gyermeke: Károly és Nagy Lajos és Lajos halála után, idegen fejedelmek közel nyolcvan éves uralkodását fölváltja a nemzet dicső fia: Mátyás, az igazságos. Mindháromban élt a dicsőség felséges ingere, mert *a királyok kenyere a dicsőség*.⁸ A dicsőség fenséges ingere élt a három nagy királyban,

*Kiknek tiszta, ép erkölcsén
Semmi csorba, semmi szeplő,
Kiknek egyaránt kezében
Nagy volt a kard és a gyepelő.*⁹

Nagy uralkodói voltak ők a magyar nemzetnek, dicső fejedelmei; koruk volt a nemzetnek az örömujjongás, a tánc, a vigadás kora.

VII.

עַתָּה לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעַתָּה כְּנוּס אֲבָנִים A hetedik ellentét: *van ideje széthányni a köveket és van ideje összegyűjteni a köveket.* Mátyás király elfojtotta a nagy uraknak gőgjét, pártját fogta a köznemességnek és a jobbágyoknak. A nagy uraknak gyűlölsége a nagy király halála után oda irányult, hogy az ő intézményei ellen visszahatást keltsenek és 1490-től egészen a mohácsi vészig egész hosszú sorát hozták azoknak a törvényeknek, amelyekkel megszorították a királyi hatalmat és amelyekkel korlátozták a kisebb nemességnek befolyását, azoknak a törvényeknek, amelyekkel az olygarchák a népnek elnyomását célozzák. Második Lajos királynak gyengesége, udvarának mértéket nem ismerő vesztegetése az egész társadalomban elhintették a békétlenség és viszály magvait és így lőn meg a mohácsi vész és nyomán az egész államnak fölbomlása, a nemzetnek csaknem végelenyészése.¹⁰ Az volt ideje annak, amidőn szét-hányták a védbástyákat, a köveket, pedig drága volt akkor a kő, drága volt a várfal, amely mögött a magyar védte hazáját a török ellen, amikor védte sásfészkét Szondi, Zrinyi, Losonczy és a többiek, kik elvérzettek a honért. Az az idő, amikor a nemzet megértette, hogy őt a művelődésnek és az ozmán barbárságnak ütköző pontjára helyezte a Gondviselés és hogy ezen a ponton a nemzetnek meg kell állania helyét. Szomorú idő volt az, amikor szét-hányta a nemzet a királyi hatalom védbástyájának köveit, szomorú idő, melyről így énekel a költő:

Mélyen alászállott napodat félholdú pogányság
Éje borítja s vesző fiaid pártokra bomolva,
Egymást és fogyaték javadat nyomorultan emésztik.¹¹

VIII.

עת לחבוק ועת לרחק מהבך A következő ellentét: *van idő ölelkezni*, párttá tömörülni és *van idő távolodni az ölelkezéstől*, pártos tömörüléstől. Két nagy párttá tömörült a nemzet a mohácsi vésznapi után. Az egyiknek János volt a királya, a másiké Ferdinand. Két magyar fejedelemnek katonái, de egy édes hazának gyermekei viaskodtak, — s győzött Ferdinand és háza és elkövetkezék a százados ellentétnek ideje:

IX.

עת לבקש ועת לאבד *van idő keresni és van idő elveszteni*, van ideje annak, hogy keressünk és van ideje annak, hogy veszítsünk. Volt ideje annak, amikor az uralkodóház megkereste és megtalálta a nemzetnek háláját, amidőn a hazának területét felszabadította, Budáról a törököt kiűzte, akkor a Habsburg-ház jogot szerzett a hazának hálájára: az volt a keresés és a találás ideje, de nyomban utána jött az elvesztés ideje. Mert valamiképp addig, Budavár visszavételéig, úgy és különösen azután nem akarták megérteni Bécsben, hogy nem hódított tartomány vagyunk, hanem önkényt szövetkezett nép, hogy ez a nép szabadon választott Pozsonyban királyt, amidőn trónra ültette a *Habsburgok* nemzetségét Magyarországon.

És küzdeni kellett a nemzet javának, küzdeni kellett Bécs ellen, amely elvesztette a nemzetnek szeretetét és a nemzetnek vezérlő, uralkodó osztálya abban fogyasztotta erejét, hogy védje régi szabadságát és új hitét. És a magyar nemzet sohasem fejtett ki annyi erőt, mint történetének eme legsötétebb korszakában. És ha annyi ildomot tanúsít

a szerencsében, mint szívós kitartást a szerencsétlenségben, akkor ama harcok a legszebb virágzás és nem a kimerültség és a tespedés korszakát nyitották volna meg a nemzet számára.¹² Mind, a nemes lelket ami gyújtja tette, mind, ami ébreszt szunnyadó erényt, az hevítette azokat a hősokeket, akik kardot rántottak hitért és szabadságért, akik küzdöttek az ellen a Bécs ellen, amelyről a kuruc nóta azt tartja: *Mindent ígér, de csak szorultában.*¹³

X.

עַתָּה לִשְׁמֹר וְעַתָּה לְהַשְׁלִיךְ Következik a tizedik ellentét: *van idő megőrizni* a fegyvert és *van idő eldobni* a fegyvert. Volt idő, amidőn meg kelle őrizni a nemzetnek fényes szabályát és volt idő, amikor le kelle tennie a fegyvert. A nemzet békét kötött Szathmáron és a szathmári béke alapján állott helyre, igaz, késő időre, hosszú évtizedek után a nemzetnek belső békéje. Őrizte a fegyvert Rákóczi, de eljött az idő, amikor a nemzet letette a fegyvert. Letették mindnyájan, de nem mindnyájan békültek meg avval a kormánylyal, amelyhez bizalmuk nem lehetett; nem békültek meg a tűzlelkű és hajthatatlan hősoke, akik mert sokat mertek, mindent elvesztettek, de mert a vértanu-koronát mindvégig szenny nélkül viselték, még bukásukban is dicsőök maradának. A bujdosók letették a fegyvert, de békét nem kötöttek, hogy a nemzetnek nemzeti kíválmait, igényeit, követeléseit, reményeit, ábrándjait halálukkal pecsételjék meg. Bujdosó úton értek Rodostóba, távol külföldbe azok a hősoke, akik Rákóczival kimentek a meszes idegenbe, akiken az írás ígéje teljesedik: וְיִשְׁלִיכֶם אֶל אֶרֶץ אֲחֵרָה *eldobja őket idegen földre.*¹⁴ Bennük megtestesült a

nemzeti keserűség és gyűlölet és ez a nemzeti keserűség és gyűlölet drága kincse volt a nemzetnek aléltságában, amelyből újból föl kellett rázni a nemzetet, hogy riadjon, újból fegyvert ragadjon szabadságáért, léteért, alkotmányáért. Mert jött idő, amelyről azt mondja a költő:

*Hunyadyak, Rákócziak, Bethlenek,
Ide s tova már mesévé lettenek,
Szondi vitéz, Zrinyi Miklós, Szigetvár,
Szájrol-szájra itt-amott is alig jár.¹⁵*

Könnyen felejtenek a nemzetek: de a magyar nemzet II. Rákóczi Ferencet el nem felejtette soha; megőrizte emlékét s nem dobta bús feledékenység ölébe.

XI.

עַתָּה לַחֲרוֹץ וְעַתָּה לַחֲמוּר És eljött az idő, amelyről azt mondja az írás: *van ideje a szétszakításnak és van ideje az összevarrásnak.* Amikor az uralkodóház fiágon kihalásnak indult, akkor a nemzet mondhatta volna, hogy ime, visszaszáll a királyválasztás joga a nemzetre, amely e jogáról csak a Habsburg-ház fiágának javára mondott le. Az volt az idő, amikor a nemzet mondhatta volna, ime: itt van ideje, széttépniünk a láncot! De a nemzetnek bölcsesége, mély belátása a jövőbe azt javallta: ne maradjunk egyedül Európa szívében, hanem szövetkezzünk a német szomszédal és bízzunk benne — bár a bizalomra a multban érdemet nem szerzett. A nemzet azt mondta: jól van, ne legyen a széttépésnek, legyen az összevarrásnak ideje és megkötötte az uralkodóházzal azt a szerződést, amely átruházta a leányágra a trónöröklést. De azért a magyar

szent koronának országai egységes, oszthatatlan egészet képeznek, amelyet soha másként mint a magyar nemzet alkotmánya szerint kormányozni nem szabad.

XII.

עַתָּה לַחֲשׂוֹת וְעַתָּה לְדַבֵּר Következik a tizenkettedik ellentét: *van ideje hallgatni és van ideje beszélni.* Volt egy nagy nap a nemzet történetében, amikor a nemzetnek nemes indulata, lovagias érzülete azt mondotta: ez az az idő, amikor *hallgatni kell.* Százados sérelme volt a magyarnak; nem volt szó, amely az országgyűlésen olyan sűrűn fölhangzott volna, mint a sérelem, a gravamen. Ennél sűrűbben egy szót sem hallott a királyi személynök. És íme egyszerre eljön egy gyászba öltözött asszony és hozza kisdéd gyermekét karján és azt mondja ennek a soha ki nem elégített, sokat hitegetett, vérig sértett nemzetnek: Én nemzetem, mentsd meg életemet, trónomat, gyermekemet, házamat! És a nemzet *hallgatott*, hallgatott az ő sérelmeiről és a nemzetnek nemes szíve nagyot dobbant és *szólt* a nemzet: *Életet és vért a királyért!*

XIII.

De megyünk tovább a történet folyamán. עַתָּה לְאַהֲבָה וְעַתָּה לִשְׂנוֹא Van idő szeretni és van idő gyűlölni. Nagy volt a királyné, akinek a magyar megmentette trónját és tudott bánni velünk. Fölvitte az urakat udvarába, fölédesgette őket Bécsbe mosolyos jósággal, békés olajággal és az uraknak szívében megfogant a szeretet, a szeretet nem a haza iránt, hanem az udvar, a fény, a — német iránt

és az urak, akik megfordultak Bécsben és ott sütkéreztek az udvar ragyogásában és fényében, azok az urak elfelejtették, hogy otthon egy nemzet sír, amelynek alkotmányát lábbal tiporják, hogy otthon egy nemzet sír, amely újból akar születni és amelyet visszanyomnak, visszanyomnak sötétbe, halálba, sírba. És miközben odafenn megjött az idő *szeretni*, addig új császár lépett a trónra, az a császár, aki csak németet ismert. A *német* volt az uralkodni akaró és azért gyűlölt idegennek nyelve.¹⁶ A prófétai íge szerint: *Azért, mert rám erőszakolja az ő szavát, azért gyűlölöm őt.*¹⁷ A nemzetre rá akarták erőszakolni a német szót és reá tukmálni a német hivatalnoksereget és azért második Józsefnek kora nem a szeretetnek kora volt. Még a főurak is észrevették, hogy íme a gyűlöletnek kora jött el, és ebben a nemzeti gyűlöletben született újjá a magyar nemzet, a magyar nemzetnek öntudata, előre törekvése, az az erős eltökélés, hogy németekké lenni nem fogunk soha!

XIV.

עַתָּה מַלְחָמָה וְעַתָּה שָׁלוֹם A végső ellentét: *van ideje a háborúnak és van ideje a békének.* A nemzet harcot vívott a bécsi tanácsosokkal, harcot vívott, harcot *szóval*, harcot *fegyverrel* és harcot *gyászszal*. Harcot vívott szóval a negyvennyolcas törvények szentesítéseig; harcot vívott fegyverrel Világosig; harcot vívott nemzeti méltóságos gyászszal a koronázásig. Ez volt a *háború kora*.

Mit akart a nemzet e harcban? Miért küzdött, mit követelt, sürgetett?! Haladásért, szabadságért küzdött! Szoktasson bennünket a kormány elfelejteni azt a tant, amely eddig tanácskozásaink főtárgyát foglalta magában s mely

ez egy szóban központosul: *sérelem*, ellenben tanítson meg a kormány bennünket soha sem feledni azt az irányt, amely mind emberi, mind polgári helyzetünknek legszebb föl-
adása s melyet szintén egy szó fejez ki: *a haladás*.¹⁸ Ezt akarta a nemzet és ebben útját állották a nemzetnek galádul, csökönösen, megátalkodottan. A nemzet utolsó harcot állván a vas erőszak ütései ellen, tapasztalta a maga életében, amit a régi bölcsek mondanak, מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא, hogy *a háború is a megváltásnak kezdete*.¹⁹ A nép megváltásának kezdete volt negyvennyolcnak háborúja és akik azt a harcot intézték, fölvésték dicső nevüket a halhatatlanságnak oszlopára. Amikor elbuktak és a nemzet némán, de büszkén gyászolta a maga halálát, akkor egy ember volt, aki a nemzetnek mindig ismételte a zsoltár szent igéjét: כי עד צדק ישוב משפט, hogy *a joghoz visszatér a törvény*,²⁰ és hogy az igazságé és hogy a jogé, a nemzet elévülhetlen, el nem játszható jogáé leszen az utolsó szó. És *Deák Ferenc* vezetése alatt megtörtént a kiegyenlítés. Ebben a kiegyenlítésben, én édes Véreim és Atyámfiái, ebben kettő vagy on: Ausztriával *kiegyeztünk*, mert az érdekeknek ellentétét kiegyezéssel kellett s kell mindig újból megoldani, de a királylyal, avval *kibékültünk*, mert az érzésnek egységét, azt kiegyezéssel, alkuval, üzérkedéssel helyreállítani nem lehet, azt csak teljes, igaz szívből eredő és mindkét félben viszonzódó békés indulat szülheti.

A nemzet megbékélt királyával, aki bejött, hogy fejére tegyük a nemzetnek ősi koronáját és megesküdött a nemzet alkotmányára. A nemzet megbékélt királyával, aki eljött az utóbbi napokban, hogy fölavassa az országnak tárlatát, hogy az egész világnak, minden hatalmasságnak küldöttei előtt mutassa azt, hogy akihez őket küldötték, az nem az

osztrák császár csupán, hanem az hű Magyarországának magyar királya, az a magyar király, akinek jogara alatt fölvirult a nemzet, az a magyar király, akinek jogara alatt szabaddá lett mindennemű felekezet, minden rendje és osztálya e nemzetnek, az a király, akinek jogara alatt bátran s bizalommal imádkozhatunk, hogy e nemzet legyen:

*Künn hatalmas,
Benn virágzó és szabad,
Bizton álljon
Sérthetetlen jog alatt.*

Amen.

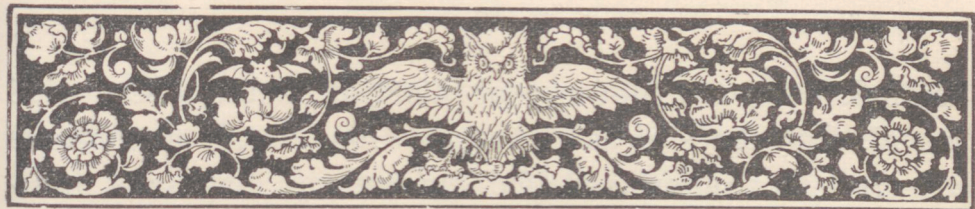
A MUNKA

TARTATOTT

A SZEGEDI KIR. KER. BÖRTÖNBEN 1896 MÁJUS TIZEDIKÉN.

GYORSÍRTA: SINGER SÁNDOR.

בשמים גמר מלאכה גדולה צריכה ברכה

*Ha az ember nagy munkát végzett be, akkor fejezze, rekeszsze be áldással, — mert íme amidőn a Szent, dicsértessék neve, bevégezte a világ teremtését, akkor áldó szóval fordult feléje a világnak szelleme, szólván: Örüljön az Örökkévaló az Ő teremtményeinek!*¹ És midőn őseink befejezték a frigysátor építését a pusztában, akkor megáldotta őket Mózes.² Így tett Dávid, midőn befejezte a templomépítés előkészületeit; így szólt Salamon, amidőn elvégezte a szentély építését és fölszentelte; így Hizkia király is, amidőn fölépült nagy betegségéből.

És így mondja az írás: *Ha háborúba fogtok menni, akkor térjen vissza a háborúból mindenki, aki szőlőt ültetett, de föl nem szentelte, még nem áldotta;*³ *térjen vissza, aki nőt jegyzett el, de még el nem vette, még el nem mondotta az esketés áldását.*⁴

Így szól a régi tanítás a jámborok könyvében⁵ hozzánk, és amidőn ma a nemzet ünnepén visszatekintünk az őstörténetnek hajnalszürkületére, arra az óriási munkára, amelyet a nemzet békében s háborúban ezer esztendeje végez, akkor a bölcssek e tanítása jut eszünkbe, ha az ezredév mun-

kájának befejeztét áldó szóval kísérjük keblünkben, áldó szóval, áldó érzéssel azért, hogy a Gondviselés megtartotta a nemzetet a vándorlás idejétől egészen mai magasztos ünnepének napjáig.

I.

Az Úr létrehívá tíz teremtmény igével a világot. Elhangzott az utolsó teremtmény *legyen* és a világ szelleme szólott az Úrhoz a zsoltár szavaival: *Örüljön az Örökkévaló az Ő teremtményeinek*. Midőn a teremtmény hálával fordul a Teremtő felé; midőn megalázkodik abban az érzésben, hogy minden áldásnak Ő a kútforrása: az Úr megelégedve tekint le az emberre, akit teremtett, hogy gondviselését megismerje, hogy Ő előtte térdre hulljon, áldó imával rebegje el hálájának szózatát, ha nagy munkát fejezett be, ha életének komoly, jelentős fordulójához ért, korszakos fordulójához saját életének vagy nemzeti létének.

II.

Mózesről beszéli az írás, hogy midőn befejezte a frigsátor építését és felszerelését a pusztában, megáldotta népét, mely buzgó áldozatkészséggel vett részt a nagy munkában.

Amidőn bejöttek a magyarok elei és leszállottak ott, ahol a Latorca leszáll a béréről a síkra és megállapodtak *Munkácsnál*, elnevezték a vár helyét arról a nagy munkáról, melyet végeztek és áldották Istent a honszerző munka első szakaszának befejeztével.

Vár épült azon a helyen, ahol először megszállott a bevándorló nemzet s ama vár fönnáll még ma is. De amelyben régente daliás leventék laktak, az a vár, melyből ezelőtt tizenhatszáz és fél évtizeddel hazátlan bujdosásnak

indult II. Rákóczi Ferenc, amelyhez nemzeti dicsőség nagy emlékei fűződnek, az a vár ma nem a nemzet dicsőségének vára, az a vár száz esztendő óta rabokat lát ódon falai közt, akik ott sínlenek, érezve az igazság sújtó kezét: a nemzet honfoglaló munkájának emléke a kényszermunka szomorú otthona lett.

Nem ama vár volt a legnagyobb munka, amelyet a bevándorló nemzet alkotott s nem is maga a honfoglaló hadjáratok sora: nagyobb volt az, amit itt alkotott az Alföld síkján, amidőn először gyűltek a honfoglaló vitézek alkotmányozó ülésre. Nincsen írás róla, nincs törvénykönyvben törvény följegyezve arról, hogy Pusztaszeren a magyar nemzet minő alkotmányt alkotott; nincs fölírva, de a nemzet történetébe, életébe bele van vésve az ősök legkiválóbb munkája, amelylyel alkotmányt adtak önmagoknak. Amely Pusztaszeren épült évszázadokkal ezelőtt, ama templom romba dőlt, de amit ott alkotott a nemzet, az fönn áll és akik odakünn összegyűlnek az új emlék fölavatására, egy szabad nemzetnek szabad fiai, az ősök törvényalkotó munkájának hálás örökösei.

III.

A harmadik, ami szemünkbe ötlük a régi tanítás nyomán: aki szőlőt ültetett, avassa föl áldással a szőlőt.

*Árpád nemén hogy kele Vajk:
Ki koronát fejére tőn,
István nevet viselni vőn;
Népének ez törvényt ada,
Nagy volt tanácsa, mint hada;
Elődi nyertét örököl*

*Megállatá, hogy a magyart
Duna s Tisza két víz mögül,
Mig napok, éjek láncá tart,
Ne űzné ki se csel, se kard.⁶*

Az volt Istvánnak, az első királynak érdeme, hogy népét beleplántálva Európa népeinek szőlejébe, e népet megáldva hűnyta be szemeit, tudva, hogy most már gyökeret vert, s jövőben mélyen gyökerezik a nemzet ebben a talajban, amelyet szerzett *Árpád* és termővé munkált *István*.

IV.

A negyedik, akinek áldó szavát halljuk a régi bölcsék tanítása szerint, *Dávid*, a király. *És áldotta Dávid az Örökkévalót az egész nép szeme előtt, szólván: Tőled vagyon a gazdagság és a dicsőség, Te uralkodol minden és a Te kezében van az erő és a hatalom, a Te kezében van nagygyá tenni és megszilárdítani mindent.⁷* Midőn Dávid mint király ült Izraelnek trónján, méltán imádkozott így, áldhatta az Urat mindama segítségért, amelylyel vezette őt üldözött ifjú korától egész dicső király-koráig. Mert üldözték Dávidot, üldözte őt királyi elődje épúgy, mint a magyar nemzet Dávidját üldözte László király s az üldözött, mint hajdan Dávid, külső országba menekült, hogy onnan térjen vissza a trónra. A nemzet hívó szavára cseh földről hazatért *Mátyás* lett a nemzetnek legdicsőbb, leghatalmasabb királya.

Alatta volt hazánk leghatalmasabb. Erő és hatalom környezte Dávid trónját, körülvette állandó serege ama hősöknek, הגבורים אשר לדוד akik Dávidnak képezték állandó seregét, épúgy, mint az első állandó, zsoldon élő hadsere-

get a középkori Európában Mátyás fekete serege képezte. Állandó, szervezett hadsereget teremtett Mátyás, mely nem függött a nemesek s urak szeszélyétől, hanem a király akaratától. Közel harminchárom esztendeig ült Dávid az egyesített Izrael trónján: harminchárom esztendeig tartott a nemzet fénykora Mátyás alatt is.

Mikor Dávid meghalt, azt mondták róla a krónikások: *וידו דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו* *Dávid igazságot és törvényt tett egész népének;*⁸ és amidőn Mátyás meghalt, egy maradt róla a népnek szívében, emlékezetében: *Meghalt Mátyás, oda az igazság!* Mert az igazságot szeretni kell mindenkinek, a királynak úgy, mint a pórnak, a szabad embernek úgy, mint a rabnak; az igazságot még az is szeresse, akit szenvedésre ítélt az igazság büntető keze. Nagy volt Mátyás király békében: a tudomány szeretetében, a könyvtárban, melyet alapított, az egyetemben, amelyet megkezdett és nagy volt háborúban, hisz:

Nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára!

A magyar hódító fegyvert villogtatta az ország határán túl, hódított, de nagy álma államának nagyságáról nem teljesült.

V.

Még egyszer megfogamzott ez álom, Mátyás fényes, káprázatos álma a magyar nemzetnek egy fejedelmében, aki elindult, hogy megszerezze a cseh koronát és hogy visszahozza Mátyásnak idejét. Ez a nagy fejedelem úgy tűnik szemünkbe, mint Salamon király, a régi tanítás ötödik áldó alakja: Salamon királyhoz fogjuk, a bölcs, az

író-fejedelemhez, Erdély fejedelmeinek legelőbbkelőjét, *Bethlen Gábort*. Mátyáshoz fogja őt már a régi költő, aki így szólaltatja meg Bethlen Gábort:

*Az Hunyadi Mátyást,
Amaz magyar királyt
Az németek mind félték ;
Az bécsi asszonyok
Síró gyermekjeket
Mátyással ijesztgették :
Engem sem kívánnak,
Valakik karomnak
Erejét megismerték !⁹*

A tizenhetedik század legkimagaslóbb alakja *Bethlen Gábor*, akinek fényes pályájától azt várta a nemzet, hogy újból kivívja teljes szabadságát, önállóságát. Az alkotmány- és a vallásszabadságnak hős védője volt Bethlen Gábor, a magyar nemzet politikai és vallási küzdelmeinek e ragyogó, tüneményes alakja, Erdély fejedelme, aki meghódította az anyaországot s annak királyául lőn ismerve. Igaz, nem volt állandó, amit alkotott, de pályájának végső hatása az volt, hogy elismertette a nemzetnek igényét mindama békékkel s egyezségekkel, amiket kötött Ausztriával, amelyek alapját képezik ma is még a magyar nemzet önállóságának, amely nem évül el soha. Jellem, ész, erő és tudomány volt Bethlen Gáborban. Fejedelmeink közt ritka, aki tudományos ismeretekben jeleskedett. A fejedelem önmaga mondja el, hogy a szentírást huszonhatszor végig olvasta ; megtanulta belőle, hogy kell küzdenie a népnek szabadságért, jogért, meggyőződésért és hitért. Mikép Salamon, énekeket szerzett ő is és egyházában élnek még amaz énekek, amelyeket a fejedelem maga

szerzett Isten dicsőségére. — Nagy volt háborúban, hatalmas volt a béke munkájában és ama főiskola, melyet alapított, és amely virágzik még ma is Erdélyben, bár nem eredeti helyén, fölkarolta és szokatlan hévvel szolgálta a nemzeti művelődést. Mátyás után Bethlen Gábor a magyar-nak legfényesebb fejedelmi alakja, aki nem tartotta kisebbségnek, hogy kora tudósaival, államférfiaival levelet váltson, s leveleinek gyűjteményei mélyen engednek belepillantanunk a hazáját szerető nagy fejedelem nemes lelkébe.¹⁰

A tudományt kedvelő, mély vallásos érzülettel eltelt fejedelem a harcban is jeleskedék. Midőn eljött hozzá sógora és drága velencei üveget hozott neki, a fejedelem szándékosan elejtette a drága üveget, amely összetört. Erre ékes szablyát adott át sógorának, mondván: *Ez nem törik*. Bethlen kardja nem törött el, de nagy álma még sem valósulhatott meg, és fájdalom, nem mondhatta el Salamonnal, aki a szentély fölavatása után fölkelte az összegyűlt nép előtt és szólott, nagy fönnszóval mondván: *Dicsértessék az Úr, aki békeséget, nyugalmat adott az Izrael népének*.¹¹

VI.

Békeséget, nyugalmat a magyar Izrael nem élvezett sem Bethlen előtt, sem Bethlen után. A hitért és alkotmányért küzdöttek előtte, a hitért és alkotmányért küzdöttek utána a Rákócziak és a Thököliek, ezekért kelle küzdeni egész a mi korunkig, egész a szabadságharcig, mert nem értett egyet a magyar soha.

*A csöpp felé siet a csöpp,
Közzészakad, ha társa több.*

A lánghoz a láng elegyül,
Köd, pára nagy fellegbe gyül;
Apró fövenyből nő a part,
A nyáj, a csorda összetart:
Csak a magyar híz szanaszét,
Amennyi törzs, megannyi nép!
Veszünk, enyészünk, olvadunk! ¹²

Ez volt százados polgárháborúk vészkiáltása, amelyek dúltak Bethlen előtt és dúltak utána szünetlenül még közel egy századig. A német császárság és egyik keresztyén vallás fölszabadította Magyarországot a török uralom alól, igaz, de a magyar nemzet és vele a másik keresztyén vallás ugyanakkor küzdött Thököli és Rákóczi táborában a nemzetért, a nemzetnek meggyőződését és alkotmányát védve. A Thököliek és Rákócziak ébren tartották a nemzeti függetlenség és a vallásszabadság eszméit és a kettő azóta mindig fontos, gyakran uralkodó, minden mást kizáró s elhomályosító lételemét képezte a nép gondolatai és vágyai körének.¹³ Megújult hazánkban, amit hatodik pontja képvisel a régi tanításnak, megújult a régi Izrael történelmi helyzete: *Hizkia* király hűbérese és alattvalója volt Assyriának, de föllázadt Assyria ellen és nem akarva az igát viselni, szövetekezett az ősi ellenséggel, Fáraóval, Egyiptommal. Ismétlődni látjuk a világtörténetben ezt a helyzetet. Szövetekezik a magyar régi ellenségével, a hanyatlásnak indult törökkel, szövetekezik, mert hűbérese, alattvalója, meghódított, örökös tartománya nem akar lenni Bécsnek és hiába olvasta az írásban a próféta igéjét *Hizkiához: Lesz azonban Fáraó ótalma nektek pironságul és menekvéstek Egyptom árnyába szégyenül.*¹⁴ Nem vívta ki a nemzet függetlenségét és akik vezették e harcban, elkezdve

Rákóczi Ferencztől egészen napjainkig, szólhattak Hizkia imádságának szavával: *Az én nemzedékem eltávozott tőlem, mint a pásztor kunyhója,*¹⁵ ha tovább tereli nyáját a pásztor.

VII.

Aki asszonyt jegyzett el — így folytatja a régi tanítás — de nem vette még el feleségül, mert nem volt még meg a frigynek áldása. El akarta venni Ausztria Magyarországot, de nem vele egyenlőjogú hitvestársul, el akarta venni szabadságát, rabbá akarta tenni a nemzetet. Háromszáznegyven esztendeig jártunk jegybe Ausztriával. Nem a nemzet érzületét tekintették Bécsben, nem a hű hitvest, nem a szövetségest keresték, hanem nézték a nemzet hozományát, azt, hogy minő hatalmat, támogatást nyújt a nemzet Bécs erejének. Nem akartak házasságot, frigyet, hanem szolgáltságot, amelyben egyik félnek mi joga sincs, elszegődést, amelyben Bécs az úr, ő parancsol mindenben és mindenütt. De végül megtörtént a házasság és e házasságnak *Deák Ferenc* volt a papja, aki összeadta a két álladalmat. Igaz, nem volt szerelmi házasság a mi házasságunk Ausztriával! Az érdek vezérelte egymáshoz Bécset és Budapestet, de utólag kezdi megbecsülni egymást a kettő és bele törődik ebbe a frigyebe, melyet nem alapított a szív érzése, hanem javallt a nemzetnek Deák bölcsesége, a történet kényszerítő tanulsága.

És itt ünnepeelve az ezredév beteltét, itt, e falak között, illő, hogy egyébert is megemlékezzünk Deák Ferencről. Hallottátok a nemzet régi történetét, hallottátok, mi módon büntetett a régi idő, mi módon vakítottak meg királyi hercegeket. Nem-e

. . . . hallottad hírét annak az irtásnak,
Mikor egész erdőt ágastul-tövestül
Három ivadékon irtottak keresztül? ¹⁶

De javult, nemesbült az érzés, megjött az idő, mikor megértették az írás szavát: *Ne ölessenek meg a szülők a gyermekekért s a gyermekek ne ölessenek meg szülőikért,*¹⁷ mikor követelték:

Törvényt is az ország olyat javasoljon,
Hogy apáért többé gyermek ne lakoljon. ¹⁸

Későn virradt a magyar büntető igazságszolgáltatásban, akkor virradt, amikor Deák Ferenc ezelőtt ötven esztendővel sürgette, majd megszövegezte a magyar nemzet büntető törvényének javaslatát. „Büntető törvényünk nagyrészen a hajdankornak elavult maradványa. Börtöneink sok helyen oly állapotban vannak, hogy azoktól az emberiség szelídebb érzete méltán visszaborzad. Nálunk a tömlöcök nem javítóhelyek, hanem a vétek iskolái valának — s ki mint vétkét bánó bűnös került a börtönbe, mint kitanult gonosztevő hagyja el azt. Pedig a büntetéssel az erkölcsi jobbulást összekapcsolni nehéz ugyan, de nem lehetetlen, sőt első és legszentebb föladata a törvényhozásnak.“ ¹⁹ Hogy a börtön ügye átalakult, hogy ma nem penészes odúkból vagytok, ahol lenn feledik a rabot, ahol éhen, ahol szennyben veszett el a bűnhődő, hogy ma nem ez történik, hanem világosság és rend uralkodik és *a munka* megvígasztal és fölemel benneteket, hogy az ezredéves Magyarország nem penészes odúkból senyveszti elbukott, kirekesztett, bűnhesztett gyermekeit, *Deák Ferencnek* és az ő nemzedékének érdeme, érdeme annak a királynak, aki szentesíté a büntetés új rendszerét, annak a királynak, aki kibékülve

nemzetével, kezét fogva velünk, oly kapcsolatot alkotott, melyet nem tép széjjel soha semmi vész, soha semmiféle újabb bonyodalom. Amidőn a magyar király s a magyar nemzet így fejezi be első ezredévét, áldó szózáttal forduljatok feléje, a boldogtalannak, szenvedőnek szívből fakadó hálájával, áldó szavával, mert *גמר מלאכה גדולה* ez a nemzet kitartó, hősi munkát végzett ezredéves történetében, de legküzdelmesebb, legfáradalmasabb, legeredményesebb, legértékesebb munkáját az utolsó emberöltőnek újjáalkotó munkájában végezte: a törvényhozás, a művelődés, a béke minden föladásának körén rohamos munkával halad ez az életerős, nagyrahivatott nemzet, amely munkájának eredményét az országos tárlatban tárja föl a világ előtt. Bemutatja, hogy népünk ma már

*Ott ül türelemmel gyár, huta, gép, hámor
Zugaiban s vés, fúr, dolgozik és számol.
Csáklya, gyalu, pöröly forog a kezében,
Csatarendje megfér egy-egy kicsi gépben,
Nem alél, nem csügged, ha korán vagy későn,
Izzad koha mellett kalapácson, vésőn.²⁰*

Munkáctól a tárlat munkájáig folyt a szakadatlan munka, tovább folyik az új ezredévben, mert a nemzet élete a munka. Erre a munkára, a nemzet munkájára kérjük Istennek áldását.

Amen.

ÜNNEPEK

TARTATOTT

A HORGOSI VÁSÁRTÉREN 1896 MÁJUS HARMADIKÁN.

GYORSÍRTA: BÉKEI NÁNDOR.

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי ד' אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

*És hirdette Mózes az Istennek ünnepeit Izrael fiainak,*¹ így olvastuk tegnap az írásnak szent leckéjében. És amidőn e mai napon a nagy nemzeti ünnepnek izgalma, láza átjárja keblünket, amidőn duzzadó örömmel, büszke öntudattal egybesereglettünk itt az Istennek szabad ege alatt, hogy ünnepeljünk a honnak ezredéves fönnállását, az írásnak emez igéje nyomán indul el elmélkedésünk, sorba járva mindazt az ünnepet, amelyet ősidők ölén Mózes hirdetett Isten nevében Izrael fiainak, amelyet azóta megünnepelünk esztendőről esztendőre, múltó tavasztól megújuló tavaszig. Hat ünnepet ülünk minden esztendőben és a magyar nemzetnek történetében is ilyen hat ünnep az, amely korszakot alkot, fordulót képez, amelynek világító fáklyája mellett történetünket szemügyre véve, nyomról-nyomra kísérelhetjük az első vezértől szeretett királyunkig, Árpádtól első Ferenc Józsefig.

I.

Az első ünnep, amelyet kikeletnek idején ülünk, a honkeresésnek, a *pészachnak*, a husvétnak magasztos ünnepe: az az ünnep, amelynek idején Izrael ősei átkeltek

az országnak határán, hogy az ígéret földjét elfoglalják;
az az ünnep, amelylyel átkelt Kárpát bércszorosán Árpád,
hogy leereszkedjék ide az Alföldnek rónájára és itt elfog-
lalja a magyarok jussbéli hazáját. Mert élt hajdan Ázsiá-
nak határvidékén,

*Élt hajdan egy maroknyi nép,
Mint ősei romlatlan, ép,
Mint ősei szilaj, szabad,
Akár viselni bős hadat,
Akár megűzni a vadat²*

és ez a nép elindult két világrész mesgyéjéről, megkeresni
Attila szép örökségét. Az volt a pészachnak ünnepe, az volt
a magyar nemzetnek első husvétja, amidőn Munkácson
leszállott Kárpát bércfokáról Árpád és ennek a honfoglalás-
nak, amely most ezer esztendeje esett meg a Duna és a Tisza
áldott táján, ennek a honfoglalásnak ülte meg ma ezer esz-
tendő fordulóját Budának vártemplomában király és nem-
zet, ezt ünnepeljük mindenütt, ahol magyar szív dobog
magyar kebelben, ahol magyar anyától tanul a gyermek
magyarul imádkozni, imádkozni hazáért, királyért s trónért

II.

És amint Árpád leszállott az Alföld rónaságába, ide
szállott az országnak szívébe, Csongrád vármegyéjébe, ide
szállott, amidőn már három-négy esztendeje hadakoztak
vitézei az országban, s itt összegyűjtötte a magyaroknak
törzseit a Körtvélyes tó mellé, amelynek vize itt nyeri le-
folyását községünk határának táján. Oda gyűjtötte, ahol
Pusztaszer romjaiban s az emelkedő új emléken él az első
országgyűlés emlékezte, oda gyűjtötte szervezkedő tanács-

kozásra. Harmincegy napig ott voltak együtt Árpád és hadverő hősei és alkotmányt adtak az új hazának. Az volt *a második ünnep*, שבועות a törvény kinyilatkoztatásának pünkösdi ünnepe, az az ünnep, amelyen az Úr megnyilatkozott az ő népének, hogy meghirdesse a tíz parancsolat szent igéjét. Ilyen szent ige volt az, ilyen szent kötés, amelyet kötöttek a magyaroknak hős elei Pusztaszernek mezején, ahol megpecsételték azt a szerződést, melyet vérrel kötöttek vala még a régi hazában: hogy amit közösen szereznek, az az egész nemzeté, és hogy a nemzetnek vezetéséből soha a törzsek nagyjait a fejedelem ki ne rekeszsze:

*Vele osztanak harácsot, s vele ülnek egy tanácsot.*³

Ez volt a magyar alkotmány sarkköve, amelyet letettek akkor, ezer esztendővel ezelőtt Pusztaszeren s azért a második ünnep a törvényalkotás ünnepe, amelyet megülünk ma mindenütt, ahol a magyar alkotmányért vernek a szívek, ahol nem ádáz gyűlölettel nézik a nemzetnek gyarapodását, nem kaján irigységgel látják, hogy évezre-des alkotmánya ma erősebb, mint valaha volt, nemzeti szelleme hódítóbb, mint valaha volt, hogy a nemzet zöme ma magyarabb, mint valaha volt a letünt ezer esztendőben!

III.

A harmadik ünnep שבועות *a sátoros ünnep*.

Amint megtelepedtek az országban Árpád idején és amint itt tanyáztak az ő dicső véréből származott vezéreknek alatta, mi volt akkor a magyar nép?

*Könnyű had és bátor és gyors, mint az árvíz,
Úgy tetszik, kezében mindenik halált visz;
Mert jó lova hátán csak jó fegyverben hisz,
Nincsen tartalékja se tűz, se sebes víz.⁴*

Ilyen volt a magyar nemzet, amidőn végigszánguldott e világrészen, tengertől-tengerig. Harcra termett nép volt az a maroknyi had, amely megtelepült itt, ebben az országban, nem félt a haretől, hanem :

*Mint reggeli hús víz, tunya, álmos arcra,
Oly léleküditő volt e kiáltás: harcra!⁵*

Harcra kelt e nép és sátorban lakott nemzedékeken át. Sátorban lakott: az volt a sátoros ünnep ideje, a szekértábor körén amidőn megvetette lábát, leverte sátorcölöpeit Németország téerein, a távol nyugot vidékein és odalenn Byzancium érckapuja előtt. Sátorban lakott a magyar nemzet, nem épített akkor házat itthon sem, hanem a hívó szóra:

*Minden férfi talpra szökken,
A dárda kész, az íjj kezükben,
Csípőiken a bőrtegez,
Halálvető nyíllal degesz.⁶*

Így indultak Európa ellen, és az a nép, amelynek nem volt kőből épült háza, mikor a vezérek korában megrettegett Európát; az a nép, amelynek honszerző fejedelme a Csepel szigetén külföldi mesterekkel volt kénytelen fejedelmi lakot építtetni: az a nép országot alapított, országot, amely ma dicsekszik másfélszáz várossal, tizenhétézer községgel, olyan országot alapított, amely immár nem sátrak alatt tanyáztatja népét, hanem öt millió épületben nyújt hajlékot a békés családi létnek, öt millió épületben, amely-

ben a magyar nép és a hozzá szítók megülik a család szentélyében is a millenium ünnepét.

A sátoros ünneppel jár a pálma, jár a fűzfa és a myrtus ága. Termett is e népnek a sátoros ünnep korában a diadalnak pálmája, a vereségnek gyászfűze és a hírnök örökzöld myrtusa egyaránt. Amikor kardja bejárta az egész földrészt, megviselték a harcok a nemzetet és megfogyott számban és erőben. Nem mindig diadal volt a küzdelem bére, volt nehéz vereség, gyászos végű ütközet is, és azért a nemzet magába tért, s hogy hazatért kalandjából, megértette, megérezte, hogy a sátrak alatt Európában tanyázni nem lehet, hogy ide épült ház kell, és épült, szilárd alapra épült olyan államalkotás, amely itt megöröködik s innen többé el nem söpörhető.

IV.

És következik a negyedik, שְׁמִי עֶצֶר a berekesztő ünnep, a sátrak ünnepének berekesztő napja. Elkövetkezik a sátrak korának berekesztése is. Az utolsó dicső vezér, Géza és az ő még dicsőbb fia, az első király: István beláták, hogy itt van ugyan a világrész gócpontján a magyar nemzet, bele van verve az ék a szlávsnak irdatlan nagy törzsébe, benne van az ék, de ha nem akarja, hogy e népek terebélyes fájának törzse körülforrja, beforraszsza a sebet ékestől, mindenestől, ha itt akar mint magyar maradni, akkor végighasítva ezt az irdatlan törzset, hogy soha össze ne forrjon, kettéhasított részei közt gyökeret kell vernie, élő fává kell lennie Európa talajában. Itt van a magyar, mint eleven gát a szlávsnak tengerében, de ha azt akarja, hogy ez a tenger el ne nyelje, ha azt akarja,

hogy ki ne nézzék innen Európának kellő közepéből őt, a testvértelent, akkor az európai nemzetekkel frigyet kell kötnie, hozzájuk kell símulnia gondolkodásában és hitében, hozzájuk békélnie céljaiban. És *Kelet Népe*, amely északkeletnek tájáról szakadt ide, itt találta a világrésznek szívében azokat, akik hirdették Keletnek vallását, a délkeletről ide szakadtat, amely meghódította Nyugatot és amely ama korban és még utána sokáig Európában a művelődés egyetlen hordozója, védbástyája volt. Géza vezér és utána nagy fia, István, belátták, hogy pogányul e nemzet meg nem maradhat a keresztyén népek gyűrűjében, és áttért a nemzet a keresztyén vallásra, arra a hitre, amely egybeforrasztotta Európa többi nemzetével, hogy itt megvetve lábát, gyökeret verhessen. Nem volt elég karddal elfoglalni a Duna-Tisza táját, szükség volt bölcseséggel, előrelátással megtartani e hont. És amint Kelet Népe fölvette Keletnek hitét, ezt a mi hitünk méhében fogant hitet, belépett az európai népek sorozatába, és úgy élt itt Árpád véréből eredt fejedelmei s királyai alatt századokig, hol csendességben, békében, hol háborúban, viadalban, majd belső forrongásban, majd külső támadások rázkódtatásai közt.

V.

A következő ünnep emeli már föl szavát: *זכרון תרועה* legyen e mai nap nekünk, *emlékezése a kürt szavának*, a tárogató harsogásának, amely fölhangzott, hogy hadra ébreszsze a nemzetet. És ama rázkódott, mozgalmas századoknak fürgetegeiben, amelyek elültek a magyar nemzet mögött, sűrűn bűgött a tárogató, midőn támadásra vitte a

nemzetet, megszólalt, hogy védje meg a nemzet a hazát, védje meg életét, nemzeti létét, nemzeti nyelvét, alkotmányát. Megszólalt a tárogató és riadt a harci kürt Béla király idejében. A legbelső Szittyából származott tatár nép hordái előzőnlék Európa keletét.

*Ellepték az földet ezek mint az hangyák,
Vagy széles mezőben a búza-kalangyák;
Mindenütt villámnak csupán nyilak, szablyák,
És mindent rettentnek a lobogós kopják.
Ezek olyan helyre soha nem fordultak
Fegyverrel, amelyet meg nem hódítottak,
De inkább azt mondom, hogy elpusztítottak,
Valamerre ezen világban jártanak.⁷*

És alig hogy elhangzott a tárogató, amely egybeterelte az országban, ami még megmaradt a királynak véréből, a nemzetnek ezer sebből vérző testéből a tatárjárás iszonyata után, alig hogy kipihente a nemzet egynéhány emberöltőn át a tatárjárás rémületeit, ime újból tárogatva reng a csatadal, megszólal a törökverő Hunyadi harci riadója és a nemzetnek újból küzdenie kell, küzdenie a délről betörő vész ellen, amely előzőnli, elborítja az országot, a félhold jelképe alatt berontva vad csordaként. És nehéz, százados, dicsőséges küzdelmet vítt a magyar nemzet egész addig, míg Mohácsnál elvérzett és megtörve imádkozott a költővel:

*Beborúlt a csillagos ég felettünk,
Uram Isten! védd a hazát helyettünk!⁸*

Nehéz időket éltünk, rossz csillagok jártak! Másfél századig nyögte Buda vára a töröknek igáját és mintha nem volna elég a törököknek ádáz dühe, soha nem szűnő támadása, mintha nem volna elég *egy* külső ellenség, ime

mit látunk? A nemzet kétfelől szoríttatik malomkő közé, kétfelől nyaldossa mardosó tűz. Egyfelől szorongatja a török, másfelől a német és a nemzet kétfelé szakad. Szabadságért, hitért buzgó fejedelmek állanak élére, a Bocskayak és a Báthoryak, a Bethlenek és a Rákócziak. A belső forrongás, mely a török idők századaiban megkezdődött, nem szűnt meg teljesen egész 1848-ig soha.

*Viszály dúl a magyart,
Ketté hasont, kettőt akart! ⁹*

De ma, ha megünnepeljük multját, első sorban emlékezzünk meg róluk, a nemzetnek hőseiről, elkezdve Bocskayn egész az utolsó szabadságharc vértanúig, róluk:

*Akik hajdan vitézül fölkeltek
S a haza védelmében dicső halált leltek.¹⁰*

VI.

A tárogatónak ünnepe után következik a hatodik ünnep: יום הכפורים *az engesztelés nagy napja*. A magyar nemzet másfélszáz esztendeje arra ébredt föl, hogy ahonnan mindig bizalmatlansággal nézték, ahol mindig az volt a jelszó, hogy ezt a szittya fajt be kell olvasztani a németbe, el kell véle felejtetni nyelvét, jogát, alkotmányát, el kell véle felejtetni, hogy ezt a földet meg nem hódította Bécs soha, hanem hogy e föld önkényt hódolt fejedelmeinek: ez a nemzet egyszer arra ébredt, hogy rövidlátó tanácsosainak javallata ellenére a koronás királyasszony elhozta csecsemő gyermekét közénk és oltalmat, menedéket keresett a hű magyar nemzetnek nemesi kard-

jában és nemes kebelében. Mikor kardot rántottak a Karok és Rendek az országgyűlésen, mikor nem azt hányták föl, hogy: nem orvosoltátok a százados sérelmeket, hanem azt kiáltották: vért és életet a mi királyunkért, akkor azt gondolta a nemzet, hogy ime itt az engesztelés nagy napja, akkor azt hitték, hogy itt a legnagyobb ünnep, a hosszúnapp, amelyen kibékült a nemzet azzal az uralkodóházzal, amelyet megmentett most, ahogy megmentette ősenek trónját, avval az uralkodóházzal, amelynek a nagy királynő szavára megmentette nem ezt az országot csupán, hanem a saját örökös tartományainak trónját. De im, mi következett?

Kitűnt, hogy nem az engesztelésnek napja volt, hanem csak a nemzet nagylelkű felbuzdulásának napja az a nagy nap, ott a pozsonyi diétán. Mert rövid néhány évtizeddel azután, hogy a nemzet várta a trónnak háláját a vérért, amelyet ontott, a hűségért, amelyet beigazolt újra és ismét újra, a hazafiaknak szólniok kellett:

Nehéz az én szívem, nehéz bánat nyomja,

*Mert hazámnak sorsa fordult siralomra!*¹¹

Az a királyi herceg, aki mint csecsemő királyi anyjának karján jelent meg, keresve a nemzetnek oltalmát, császár lett, és a lángeszű, de minket meg nem értő császár nem akarta viselni a magyar szent koronát, el akarta törölni az ősi alkotmányt, a nemzeti nyelvet. Szomorú, gyászos idők voltak azok, szomorú, gyászos idők azok is, amelyek utánuk következtek hosszú évtizedeken keresztül. Hiszen a főnemesség itt hagyta az országot, elhagyta az ősöknek festői viseletét, elfelejtette az ősöknek zengő nyel-

vét, nem tartott meg semmit a multból, csak a földet, melyet a jobbágy munkált. Minden egyéb idegen volt benne, nyelvében, lelkületében, gondolatában, szokásában. Nem maradt magyar, csak a köznemes és a jobbágy, az a jobbágy, akiből azután lett 1848-ban a magyar nemzetnek polgára, a magyar nemzetnek az a gerince, amely soha meg nem tanul hajlongani!

„Hadjáratot, hosszú, de győzelmes, ötven, hatvan esztendő s hadjáratot kellett viselni a nemzet legjobbjainak észszel, lelkesedéssel, áldozatkészséggel, sőt fegyverrel is. Meg kellett hódítania a nemzetnek, amelyet Széchenyi István vezérelt, meg kellett hódítania a közönyt, legyőznie a megcsontosodott nézeteket, szokásokat és nagyúri érdekeket; szembe kellett szállnia egyeseknek és a nagy tömegnek féltékenységgel, gyűlöletével, kicsikarni sorsának intézését ellenségeinek kezéből.“¹² És ebben a félszázadnál tovább tartó küzdelemben hárman vezérelik egymásután a nemzetet: áldás az ő emlékükre, áldás még haló porukban is; emléküik áldott lészen, amíg az utolsó magyar szó el nem hangzik az Alföldnek rónáin. Nem szabad megünnepelni az ezredévet úgy, hogy e három névről kegyelettel meg ne emlékezzünk: róluk, kik e hosszú küzdelem alatt kivívtak mindent, aminek ma a nemzet örvend, a tróntól utolsó kunyhójáig az utolsó falunak. Meg kell emlékeznünk kegyelettel Széchenyi Istvánról, a legnagyobb magyarról, megemlékeznünk Kossuth Lajosról, a nép felszabadítójáról, és Deák Ferencről, a hazának áldott emlékezetű bölcséről, aki a birhatót álompénzen el nem adta, akinek köszönjük, hogy ma itt mindnyájan szívbeli szeretettel, fiúi hódolattal állunk királyunk arcma előtt.

Legnagyobb ünnepét a magyarnak akkor ültük, amikor a felségnek föltette a nemzet a koronát a fejére: *az volt az engesztelésnek áldott napja*, s annak Deák Ferenc volt áldozó papja!

VII.

A magyar történet véges-végig az írás minden ünnepét megülte; csak egy hiányzik még a hat ünnep nyomán. Az írás egy parancsát nem teljesítette ezen a hosszú tíz századon keresztül. Mert, úgy mond e héten az írás: *ha majdan bementek arra a földre, amelyet néktek adok, akkor a föld szombatot üljön az Örökkévalónak.*¹³

Minden ünnepünk volt, de szombatja nem volt még a magyarnak, még nyugalma nem volt e nemzetnek, nem még szombat békéje, mióta itt lakik e földön. De szombat békéjét, azt jöttek el tegnap ünnepelni az országnak szívébe az országnak minden rendű lakosai. Ünnep szombatjával kezdődik a második ezredév, a szombatnak, a nyugalomnak, a békés fejlődésnek ezredéve. Szombat békéje, Isten békéje legyen e nemzet jövője! Századok óta volt Magyarországnak királya, de *magyar király* — az nem volt. De amit a király tegnap mondott Budapesten, hogy a tárlatot megnyitotta, azt nem Magyarország királya, azt a *magyar király* mondotta, a magyar király, aki elhozta egész magas házát, azt az ős nemzetséget, amelyről a multban mindig azt hírlélék, hogy benne kétely honol hűségünk felől, hogy nem jó szemmel nézi a magyarnak fölvirágozását. Elhozta a királynét, a nemzet anyját, Magyarországnak védasszonyát, elhozta a királyi hercegeket és a hercegasszonyokat, meghagyva, öltsek föl ennek a nemzetnek ragyogó ruháját, hadd lássék, hogy igenis

ez a család a miénk is, ez a család a magyar királynak családja, amely nem szövetkezhetik a magyar nemzet ellen soha. És ha a király azt mondotta az ő hű magyarjainak körében, hogy megtartottátok viszontagságok között dicsőségesen egy ezredéven át ezt a hazát, ezt a trónt, akkor ezt a magyar nemzetnek nemtője sugallta nékie. Az sugallta szavait, amidőn az egész uralkodóház s a nemzetnek színe előtt nem követelte, hogy egy véleményen legyen mindenki, mert szétágazók lehetnek a gondolatok, a nézetek, amelyek nyomán a haza boldogságát keressük. Nem lehet a sok milliónyi nemzet minden fia egy értelemben, egy nézetben azok felől a kérdések felől, amelyek fölmerülnek a hazának életében, de egy van, amiben mindnyájan egyek vagyunk, ez az egy: *Néked élni kell, oh hon!* A hazának hite a mi közös hitünk, akárminő templomba járunk is, ez az egy az, amit a királyi szó rendel. Összhangban, tartós egyetértésben éljünk ennek a honnak áldott virányain s fogadjuk mindnyájan szent fogadással:

*Vér, veríték, vagy halál az, mit kíván,
Áldozatként rakjuk azt le zsámolyán!*

Amen.

AZ ELLEN

TARTATOTT

SZEGEDEN 1896 MÁJUS TIZENNYOLCADIKÁN.

*Hét hetet számlálj; ha a sarló belekezd az érett kalászbba, kezdjed számlálni a hét hetet.*¹ Ha letelt a hetedik hét, akkor következik a hetek ünnepe, az Úr megnyilatkozásának napja, melyet ma ülünk, mint az örök igazság megnyilatkozásának szent ünnepét. Hét szakot számítunk a hazának történetében is, amióta először fenyegette szablya a hazai zsidóság életét, egész addig, míg a törvényhozásban a teljes egyenjogúság égi elve az ezredév méltó befejezéseül megszoritás nélkül érvényre jutott.

Színe és fonákja van a történet szövetének: a nemzeti ünnep örömében tanulságos lehet az ezredév tapasztalásának visszaját is megtekinteni, vizsgálni az érem tulsó oldalát is. Lássuk az árnyat a fény mellett!

A fényes emlékek mellett sötét emlékezések is kelnek bennünk századaink sanyarú korából. *Hét alakban jelentkezik a gyűlölet*² שבעה מיני רשעים הם mint ahogy a szent nyelv a gonoszt hét névvel illeti. Hét alakban jelentkezik a gyűlölet, az ellen, de közös, megnyugtató vonása, hogy eredete mindig külföldön, mindig nyugaton van, hogy sohasem bennszülött, édes gyermeke a hazának.

I.

הרומא A *bűnös* rajongás kopogtat az ország nyugati kapuján 1096 tavaszán, ép a mai ünnep táján. Hajmeresztő vérengzés, iszonyú mészárlás irtja a zsidó községeket a Rajna mellékétől hazánk határáig. A bűnös rajongás ábrándos céljait nemtelen kezdettel fertőztetik meg és kopogtat hazánk nyugati kapuján a bűnös rajongók összeverődött csapátja, de a magyar király nem bocsátja be a feldühödött tábort és megvédelmezi megriadt zsidó alattvalóit, megvédi országa nyugalmát.

II.

יהיר A *konok*,³ a csökönyös, a megátalkodó gyűlölség, a félelmesen következetes egyházi hatalom beküldi az aranybulla korában s az utolsó Árpádok alatt a királyi akarat, a királyi érdek ellenére mindama sujtó rendszabályt, megszegyenítő megszorítást és sértő zaklatást, melylyel a zsidókat nyugaton, s legteljesebb mértékben Németországban sikerült kizárni a társadalomból, minden tisztből, minden tisztos foglalkozásból még akkor is, ha a királyi kincstár szolgálatukra volt utalva. Zsidójelek, sárga foltok, hegyes kalap és külön köpeny elrendelésében nyilatkozik a konok következetességű, a kíméletet nem ismerő, az egyedül uralkodó hatalom.

III.

משחת A *romboló* vakbuzgalom, a belső meggyőződésből eredő, a becsületes fanatizmus kora következik és nyilatkozik Nagy Lajos térítési kísérletében, a zsidók kiűzé-

sében és ez időtől fogva a német türelmetlenség vakbuzgalma iparkodik meghonosítani mindama megalázó, önkényes és ellenséges eljárást, amely Németországban dívott. A haza német túlsúlyú vidékein a meztelen, a csupasz, a fosztor erőszak üldözi német mintára a zsidókat. A tizenötödik század közepe táján a bázeli zsinat összefoglalja a zsidók ellen kitalált összes kínzó rendelkezéseket: külön utcát, hivatalok, még a zsidó orvosok működésének is tilalmát, idegen prédikációk meghallgatását. A fanatizmus eléri zenithjét, a zsidó nyomor eléri nadirját.⁴ De még akkor is azok a külföldi fejedelmek, akik egyúttal magyar királyok, elég *Zsigmond* és *Albert* példájára utalni és talán fölösleges szembeszökő párhuzamot közelebbi időkben keresni Magyarországon enyhébben bánnak zsidó alattvalóikkal, mint külső tartományaikban, jeléül annak, hogy ez enyhébb bánásmód a magyar nép szellemében gyökerezett, annak a népnek szellemében, amely a török ellen követte *Kapisztránt*, de a zsidók ellen nem hallgatta meg a lángbeszédű barátnak izgató szónoklatát, amely külföldön anynyi zsidót vitt vérpadra és máglyára.⁵

IV.

גלגל Galád szűkkeblűség üldözte háromszáz éven át a magyar és a zsidó szellemnek legteljesebb egyesülését, amely a *székely szombatosokban*, mint a hitújítás forrongásának szülötte, a szentírás emlőin nevelkedett. Akik hitükért fegyvert ragadtak, Erdély fejedelmei, a szabadságot csak saját hitük részére szerezték meg. A szentírásból, melyet oly buzgón forgattak, nem tanulták meg, hogy: *ראת ד' שנאת רע*: az *Úr félelme*, a vallásosság, a *galádnak gyűlölése*, a galád szűkkeblűségnek, mely szabadságát mással megosztani irigy.

1595-ben törvényt hoztak ellenük: azt hitték, hogy mint a letört ág a rengetegben, el fognak veszni észrevétlenül. Kétszáz évig a felszín alatt lappangnak és bár életük folytonos társadalmi martyrság, rendületlenül ragaszkodnak öröklött hitükhöz, lelki meggyőződésükben semmi megingatni nem tudja,⁶ míg végre háromszázéves vértanúság után Eötvös fenkölt szelleme igazságot szolgáltat az elnyomottak csekély maradékának, megadja jutalmát a sokat üldözött, soká küzdött zsidó székelyeknek.

Nem a bözödújfalusi kisded zsidó székely község tartja csak fönn a szombatosok emlékét, fönn tartja küzdelmeik, lelki harcaik nyomát az irodalom is, melynek mélyreható bűvára joggal mondhatta, hogy énekeikben rajongó vallássosság, a vértanúkra emlékeztető szelídlelkűség, a legmélyebb áhítat nyilatkozik; eredetiek kitűnő verselésüknél, költői előadásuknál fogva úgy, hogy szerzőikben, főkép Pécsi Simonban, a magyar vallásos költészet leghivatottabb művelőit kell látnunk.⁷

V.

מָר Maró *gúny*, amivel a mult század németjei üldözik a zsidót, maró gúny a türelmetlenség kiróttá türelmi adó, a középkor szellemének e téren nem utolsó találmánya, melyet hazánk közhatóságai mindig törvényellenesnek tekintettek, kifogásoltak, de amelynek eltörlését, törvénytelensége dacára, száz évig kellett várni, 1749-től 1846-ig úgy, hogy csak most félszázada, hogy e zsinagógában megünnepeltük ez adónak eltörlését a prófétának szavával: *így szól Urad, az Örökkévaló, Istened, ki népednek gondját viseli: Ime, kiveszem kezedből a keserűség poharát és haragom serlegének seprűjét nem iszod többé.*⁸

VI.

רשע A türelmi adó eltörlése után tovább folyt a küzdelem jogunkért és a nemzet, hogy alkotmánya helyreállott, első kötelességei közé számította, hogy lerója az egyenjogusítás törvényében az elismerés adóját annak a zsidóságnak, amely vérét ontotta a szabadságharcban és megszenvedett ezért az önkény korszakában; kivívta részét a fájdalomból: méltó, hogy elvegye részét a közörömből.

De jött az ellenhatás: megbánták némelyek, mint Fáraó, hogy a rabnépet szabadon bocsáták és a kor nyomától elmaradt, a németek hamis nyomán indult szövetségben, mely nemtelen bosszú vágyától fogant, megkísérlették a magyar nép türelmes szellemét ősi hagyományától eltántorítani és a kimarjult, kimenült ész őrzöngése tetőzött a rémmese szomorú perében, a magyar vádhatóság örökké emlékezetes, ragyogó szereplésében.

A mozgalom intézői elmerültek, elhallgattak, — — megtértek, újból hazafiakká lettek. A lég tisztább a vész után, mint előtte volt, a nemzet befejezte a szabad eszmék terén reánk vonatkozó törvényhozást hitünk elismerésében és csodálkozva tekint nyugat felé, ahol a gonosznak utolsó alakja kísért:

VII.

בליעל a *Béliál*, a semmirekellő, a sátán. A becsületes vakbuzgóság helyébe a haszonleső, a martalékos, a képmutató gyűlölet lépett, amely a vallást csak ajkán hordja, csak eszközül, csak örvül használja, amely a vallásban is csak azt kérdi, mi haszon, mi látat, mi nyereség van benne.

A gyűlölet e származata, az önzés e pokoli fajzata a társbirodalomban népemésztő pártvitákba űz, fölkavarva

undok indulatok szennyét, gázol az írigység föl vált sarában, málladékában. Tanulságos példája, miként silányodik ember és kor észrevétlenül, ijesztő gyorsasággal s mily nehéz és lassú gyógyulással emelik ki a gyáva gyűlöletnek — pedig az erősebb gyűlölsége a gyengébb ellen mindig gyáva gyűlölet — mily nehéz és lassú gyógyulással emelik ki a gyáva gyűlöletnek fertőjéből, amelybe sülyedett. Kihívja ez a sárkányfogatvető mozgalom a kor lelkét, amely nálunk megérlelé az utolsó évek törvényalkotásait, kihívja a fönnálló társadalmi rendet, megtámadja az álladalom alaptörvényét és vérszemkapva a meg nem érdemlett sikeren, a zsidó nevet a magyar névvel együtt szennyezi, támadja. Támadása nekünk e hazában tartós szövetség záloga közöttünk s az államalkotó magyar faj között.

Mi másképp ítélnék a külföld zsidói hazánkról! Bécsi hitfeleink hírneves hitszónoka, *Mannheimer* 1844-ben Pozsonyban iskolát avatva föl, így szólott: „Üdvözöllek ország, mely hitemnek az elnyomás és kísértés idején barátságos enyhelyet nyújtál. Légy üdvöz te szép, áldott föld, mely véreim iránt mindenha jóindulattal viseltetél. Légy üdvöz, légy áldott te nemes nemzet, hős törzsnek sarja, melyet nemessé avatnak a világtörténet évkönyvei, telvék történeti emlékeid kincseivel, nemes faj, mely Izrael üldözött fiaiban méltányolod a nagy múlt kölcsönözte nemességet.“⁹

Nagynevű utóda, korunk első és utól nem ért zsidó hitszónoka, *Jellinek* 1867-ben budapesti kartársának vég-tisztessége alkalmával így szólott: „Szent föld Magyarország földje, e föld, melyen a nemzet oly bátran, oly kitar-tón, oly rendületlenül küzd félelem és megjuhászodás nélkül az emberiség legszentebb javaiért; ahol fegyverben s vértben látjuk a nemzetet, hogy megvédje a nagyok s

hatalmasokkal szemben elvitázhatatlan jogát, ott áhítatos megindulással lépjük át a határt.“¹⁰

A romlásszülő, féktelen gyűlölet diadalt látszik ülni Bécs városában. Az álladalom alaptörvényei ellen fordul izgató heve. Az izgatón teljesül a bölcsek király igéje: *עד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יבלע און* *a semmirekellő tanu gúnyt űz a jogból* és hallgatóin teljesül: *a galádok szája mohón falja a gázságot*,¹¹ nem tud betelni a gyűlölet őrzöngésével.

Nem léteért vagy nemzeti kincseiért küzdő nép föllángolása a bécsi népbujtók lázasztó küzdelme, hanem a *mocsárláz* mérges heve.

Nem mennydörgés az, ami onnan felénk morajlik: csak a magyar szabadság verőfényétől megrepedő jégnek riadása.

Nem új csillag az, ami Bécs fölött kel a csőcseléket fölizgató fénynyel, nem is csillag — csak bolygófény, posványon illanó lidérc, vagy épen csak a közszellem esti sötétében feltűnő fénybogár.

Miként a villáma fogyott felhő a levegőben eloszlik, úgy foszlik majd el a Béliál dicsősége, mely váltig ijesztget hadonázó kézzel, feszeleg, packáz, szid, kiabál, üvölt, fenyeget, hogy ránk tör, leigáz, meghódít.

Le fogja játszani a Béliál ördögi szerepét, amely ront, de nem épít és nem a gonosz szellem fog diadalt ülni és hatalmát átterjeszteni hazánkba is, hanem megnyilatkozik mint e mai ünnepen az örök igazságnak szelleme és megvédi nyugatnak mételjétől, kaján türelmetlenségétől az ezredéves hont s e honnak hű fiait, hogy teljesedjék a költő szava:

*Mig keblén a hűk örömben élnek,
Pallost mutasson fondor ellenének.*

Amen.

AZ IFJÚSÁGHOZ

TARTATOTT

SZEGEDEN 1896 JÚNIUS 8-ADIKÁN.

הָאֵינוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאֲדָמָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי

*Figyeljeteek egek, mert szólok s a föld hallja meg ajkam
mondását! ¹*

Mózes, a látnok, költői lendülettel zengi búcsúdalát: költői szárnyalással szól a látnok, látnoki ihlettel zeng a költő. A próféta szeme látja a jövőnek fejlődő szellemét, a poéta ábrándja alakítja a szellemnek jövő fejlődését. Hozzátok fordul mindkettő; mind a kettő fogékony lelkedet keresi, oh ifjúság!

Tiéd a lelkesedés, az eszmény; téged ihlet rajongóvá a múlt; tiéd a jövő reménye s a jövő reménye te vagy. Hozzád szól a látnok és a költő; szíveld meg a költő s a látnok szavát!

És Mózesben a látnok és a költő egyesül. Az ő zsoltárában, תפלה למשה magasztos imájában csendül meg az időn feletti isteni létnek költői dicsérete:

*Ezer év szemeidbe hisz egy nap,
Csak a tegnapi nap, ha letűnék,
Hisz egy éji vigília csak! ²*

S a költő lelke szülé hazánkban is az ezer év gondolatát. Hat évtizeddel ezelőtt csírázék a Szózat költőjének

keblében ama gondolat, amelynek érett gyümölcsei e most folyó nemzeti ünnepeink.

Egy egész kornak hangulata nyert kifejezést a Szózatban, amelyet azért az egész nemzet imául vett ajakára, a költővel énekelve:

*Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált.*³

Megragadta a gondolat Vörösmarty lelkét és egy évvel utóbb *Árpád ébredésében* a szellem szól a síri álmából föl-
ébredett honalapítóhoz:

Hazádba hoztalak, hogy népedet lásd ezred év után.

S a hős felel:

Mit szólasz? ezred év után?

Igen vezér; már annyi éve, hogy szemed lehunyt.

Árpád:

Egy ezred év, mint pillanat repült el! . . .

Oh élsz-e még hazám és nemzetem?

Dicső-e még, mint hajdan volt, neved?

És tetteidnek híre hangzik-e,

Amerre nap van és ember lakik?

Az eszmét a Szózat költője mondotta ki; hazafias büszkeséggel zengé később:

Itt minden rög, fűszál miénk;

Egy ezredéves harcban

*Véráldozattal öntözénk.*⁴

Visszhangot keltett a költő szava államférfiak,⁵ költők szívében. Visszhangja kél Bajza Ébresztőjében:

Te népek óceánján

Hullámtól vert sziget,

Kit mint elsüllyedendőt

Ezer jós emleget,

*Mutasd meg a világnak,
Hogy még erőd szilárd,
Hogy ezredes fokodnak
Új ezredév sem árt. ⁶*

*Ezer éve, hogy e nemzet,
Itt magának hazát szerzett: ⁷*

így szól a Talpra magyar halhatatlan költője, s töprengve
kérdi:

*Igy keresztül éltünk hosszú ezer évet;
Ezer évig azért tartott volna meg,
Hogy most, midőn elértük a révet,
Az utolsó habok eltemessenek? ⁸*

Visszhangja kél az eszmének *Garay Jánosnál*,⁹ vissz-
hangja *Arany Jánosnál*: ¹⁰

*Él . . . az Isten, ki erős kézzel
Megtartott, megőrzött ezer éven által
Egész mostanáig! ¹¹*

A költő a nemzet ajka; a nemzetet magával ragadja.
Már 1848-ban a köztudalomba megy át eszméje s a népdal
zengi ünnepi énekünkben:

*Ezer esztendeje annak,
Hogy a magyarok itt laknak. ¹²*

És innentúl írók és szónokok ¹³ ébren tartják az esz-
mét, amely végre korán elhunyt jelesünk, *Baross* lelkében
megnyeri végkifejlése alakját a nemzeti tárlat tervezeté-
ben s betetőzését a mai nap szemkápráztató ünnepében,
midőn a nemzet fölavatja ezredéves főnnállása méltó határ-
kövéül a törvényhozás ékességes, mesterremek új otthonát,
ahol márványba vésett szava a Gondviselésnek ad hálát
abban a ma életbe lépő törvényben, melynek végrehajtását

a nemzet hívő, istenfélő lelkére ruházza a törvényhozás: a király s az országgyűlés. Fényes palotát emelt a nemzet a törvényalkotóknak; művészi díszű, királyi pompájú új palota csarnokait emelteti a király; fejedelmi méltósággal tekint le Mária Terézia királyi várlaka a nemzeti erő alapján bizton nyugvó országház magasba törő csúcsíveire, s ahol Rákos mezeje a Dunát éri, onnan köszönti hódolattal a törvényhozás temploma a koronának szent hajlokát oda-fönn, Budának várfokán.

Megszűnt e mai emlékezetes nappal az a panasz, mely félszázaddal ezelőtt keseregve hangzott föl a költő ajakáról:

*A hazának nincsen háza,
Mert fiainak
Nincs hazája!* ¹⁴

* * *

Az ezredévtől búcsúzunk. Búcsúzzunk tőle Mózes hattyúdalával.

A költő-próféta énekének egy-egy csillogó ékkövében az ezredév életének egy-egy mozzanata csillan föl. Vessünk egy futó pillantást e változatos mozzanatokra! זכור ימות עולם ובור ימורו לך *Emlékezzél az ősvilág napjairól, figyelmezz az elmúlt nemzedékek éveire, kérdezd meg atyádat, hogy megjelentse neked, véneidet, hogy mondják meg neked, így szólunk Mózesrel a haza ifjúságához; halljátok a történelem tanuságát: emlékezzünk régiokről!*

* * *

בהנהל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים

Midőn a Magasságbéli a népeknek örökséget adott, midőn különválasztotta az ember fiait, megállapította a

nemzetek határait. A népek vándorlásai szünni kezdettek, örökébe lépett mindenik e világrészben, megállapította a Gondviselés a nemzetek határait és e haza határai közé utalta a magyar nemzetet. *ד' ברוך ינהנו* az Úr egyedül vezérelte őt, testvértelen törzsül vezette, gátul vetette ide a népek zajló tengerébe.

ירכיבוהו על במתי ארץ A föld magaslatain általszállatá, Kárpát erdős szorosán, *ויאכל תנובת שדי* hogy éldelje a mező termését, Alföld síkjának bő áldását, mézzel jól tartotta a sziklából és olajjal a szirt kovájából:

Tejjel-mézzel folyó szép Pannoniában

*Telepíté őket, jó Magyarországbán.*¹⁵

Adá neki *tehenek vaját, juhok tejét, a gabona kövérét s a szőlő vérét, hogy így borul.* Az Úr e népnek áldott földet adott, melyen van virány és legelő, hol méh zsibong, száz csorda jár, mély völgyeken fehérelő.

Alig hogy hazát szereztek, törvényt is alkottak a hazának:

És hirben áll a puszta tér,

Hol szerződés leve,

S a szerződés emlékeül

Ma is Szer a neve.

Szer mint tanu-ereklye áll

Végetlen ezrekig,

Fölötte hontörténetek

Nemtője őrködik.

S mig csak Szer áll, még hon leend,

Mig érez a kebel:

A honfi és emlékezet

*Árpádról énekel.*¹⁶

*

*

*

Árpád házából királyi ház lett Szent István által, aki az ősi vallás helyébe új hitre tanította nemzetét: *אלהים לא ידעום חדשים מקרב באו לא שערום אבותיכם Istenre, kit nem ismernek vala, újakra, közelből jöttek, apáik nem félték őket.*

Gyökeret vert így e világrészben a nemzet és dicsőségesen országoltak az Árpádok, de folytatódik Mózes éneke: *ויאמר אסתירה פני מהם Szólott, elrejttem előlük arcomat, hadd lássam, mi leszen végük. Mert visszásságok nemzedéke ők, fiak, akikben nincsen hűség.*

Nem volt már hűség a királyhoz! A nemességnek — akkor a nemzetnek — elszakadása a koronától idézte föl a három nagy gyásznapot: *Sajó, Várna és Mohács* napjait, ahol nemzedékek munkáját néhány óra fölemészté.¹⁷

Sajó az első gyásznapi a királyok korában. *ואני אקניאם בלא עם בני נבל אכעיסם Én pedig zaklatom őket nem-nép által, ronda faj által keseritem el őket. לא עם Nem-nép — vad csorda volt, ronda faj, amely Sajónál győzött s amelynek pusztításáról szól a költő-prófétának tovább szövődő szava: Tetézem őket bajjal, elfogyasztom ellenök nyilaimat. Ha megfogyadnak éhségtől és elemésztvék dögvész hevétől és keserves pestistől, a vadállatoknak bocsátom redjüket fogát és a porban kúszók mérget. Odakünn pusztít a szablya, a kamarákban a rettegés, ifjat és hajadont, csecsemőt és ezüsthajú aggot. Úgy mondok: elfúvom őket, kioltom emlékeztüket az emberek közül.*

Ime a tatárjárás iszonyatainak vázlata! De a leírhatatlan csapás után újból virágzásnak indul a hon, erőt gyűjt történetének legnehezebb küzdelmeire. Készül a török ellen. Gyászba borult ege Hunniának, de mielőtt besötétedék,

fényes virágzás korát érte még a haza nagy királyok, Károly s Lajos alatt, majd Hunyadi János és fia Mátyás idejében, aki nyujta

*Igazságot a szegénynek, diadalt a hősnek,
A gyöngének oltalmazást, harcot az erősnek.*¹⁸

Mátyás csillagának égről lehullása a magyar dicsőség sötét elmúlása. *Oh, bár bölcsek lettek volna, megértették volna, mi lesz végök:* bár megértették volna Mátyás utódai a trónon föladatuk nagyságát, bár bölcsek lettek volna nyugat fejedelmei, kik cserben hagyták ezt a nemzetet, mely védte őket az ozmán ellen.

Mert közel van enyészetük napja, sietve jő jövőjük: Mohácsnak gyásznapja! Sörényes félhold rázza fenyegetve évszázados korbácsként ágait s a számafogyott, erejevesztett nemzeten teljesedik: *כי יראה כי* *mert látja, hogy eltűnt az erő* — a hatalom, a függetlenség — *s oda van függő és szabad,* — jobbágy és nemes. Szól azért: *קומו ויעזרکم יהי עליכם סתרה* *keljenek föl és segítsenek benneteket, legyen néktek védőszárnyul, mentőárnyul* nyugat fejedelmi háza.

Az uralkodóház hagyománya úgy vélte megóvhatónak a magyar földet, ha egy nagy, központosított, egységes birodalmat alakít összes országaiból. De a nemzet nála oltalmat keresett, nem enyészetet, támasztékot, nem fölszívatóást, szövetségést, nem kényurat. Összeütközött a fölfogás, a cél, az érdek — összeütközött a fegyver. Dicstelenül kimúlt-nak hirdették nem egyszer a nemzetet ama nyomasztó szélcsendekben, melyek a vihar kitöréseit az utolsó századokban megelőzték, amidőn ez ország szólani nem mert s az elgyalázott nemzet csak nyögött, míg végre mégis mind-

annyiszor felelt: *אם שנת ברק חרבי ותאחו במשפט ידי* *Ha kifenem-*
cikázó kardomat és szilárdan megragadja kezem a jogot,
hazám jogát, alkotmányos, elévülhetetlen jogát, *bosszút állok*
szorongatóimon s gyűlölőimnek megforbátolok.

Hányszor küzdött a nemzet jogáért! Az utolsó küzdelem, az utolsó mérkőzés 1848 harca, midőn megszólalt a *Talpra magyar s a Riadó:*

Szívünk elszánt keserv, markunk vasat szorít,
Csatára milliók imája bátorít;
Oh drága véreim! vagy élet, vagy halál,
De szolganépre itt a zsarnok nem talál.

Utolsó mérkőzés volt 1848 szabadságharca. A győzelmes magyar fegyvert külső hatalmasság akasztotta meg.¹⁹ Az orosz győzött, az osztrák nyert, de a diadal a mienk lett!

De mielőtt a diadal ünnepére virradtunk volna, mielőtt e mai emlékezetes napon a koronázás szentesítette a nemzet jogának folytonosságát — tizenhét esztendő éjszakának borult reánk rémjáró szaka.

הלילה ההוא יקחהו אפל *Azt az éjszakát fogja be homály,*²⁰
arra fátyolt vetettünk, midőn *Deák* bölcsesége megtalálta a kiegyenlítés útját. 1848 késő jutalma, a zsengeül elesett vértanuk vérének engesztelése volt, midőn megcsendült Mózes énekének végszava: *ובפר אדמתו עמו* *kiengeszteli országát, népét* a király. Hajnal derült az éjből s ami hajnal fénye volt három évtizeddel ezelőtt, az a mai nap mesés, keleti pompájú hódoló menetében, király és nemzet egységében verőfényes délnek ragyogásává fokozódott, verőfényes dél napjává, mely áthatja az ifjúság szívét hűséggel a királyhoz, ragaszkodással a nemzet palladiumához, a koronához,

átjárja keblünket büszke reménynyel, midőn az egész haza
zarándokol a királyhoz, kézzelfogható szemléletességgel
mutatni, hogy a nemzetnek és a királynak közös kincse a
korona, a király s a nemzet viszonos hűségének ereklyés
záloga.

Hirdeti a századok tanuja, az ó korona és hirdeti a
századokra épült új országház, hirdeti országunk szívére-
nek, a Dunának a tér tengerig kitáruló kapuja, hirdeti a
tárlat dúsgazdag munkakincse, — hirdeti a nemzet jövőjét,
hirdeti néked, hazám ifjúsága, hogy hitvallásod tételévé kell
fogadnod buzgó ifjonti lelkesedéssel a költő szavát, hogy :

*. . . még neked virulnod kell, oh hon,
Ragyogva hírben, büszkén, szabadon.*²¹

Amen.

* * *

Mindenható Isten, mennyei Atyánk! Hálával, szent
örömmel jöttünk színed elé: megáldottad hazánkat a mai
nap dicső ünnepével, megtartottad hazánkat, míg század
virradt századra tízszer.

Örökkévaló, a Te hatalmadban örvend a király és
segélyed által ujjong. Szíve kívánságát megadád neki és
ajka kérését nem tagadád meg tőle. Megelőzéd őt áldással
s fejére tetted a koronát, mely kilenc századon át ötven
fejedelem fejét ékesítette, mint jelképe a felségnek, a tör-
vényes hatalomnak. Az ötvenegyedik királyt koronázta
meg a mai napon közel egy emberöltő előtt a nemzet és
ama napnak dicső reményeit dicsőbb valóvá váltotta a te
kegyelmed.

És ime a kisdedek ajakáról száll föl Hozzád a szív hő
imádsága: tartsd meg drága életét a mi jó királyunknak,
I. Ferenc Józsefnek. Tartsd meg őt a testnek egészségében,
a kebel vidámságában, lelkének bölcsességében, karjának
hatalmában.

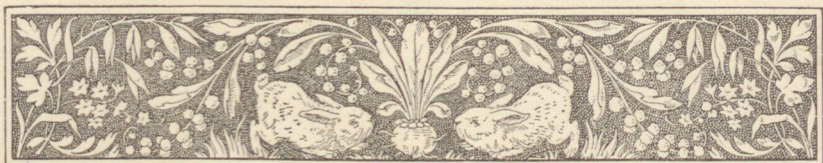
Tartsd meg hazánkat, a magyar hazát, nemzetünket, a
magyar nemzetet, mely jámbor alázattal ád Néked hálát,
amiért megtartottad ezer év viharain keresztül s ma trónod
előtt fohászkodik: Isten segíts, népeknek Istene!

*S ha ránk van mérve még egy
Ezredes vihar,
Túl azon is, mint szabad nép
Álljon a magyar.*²²

Amen.

FÜGGELÉK

A MILLENIUMI ÜNNEPÉLY RENDJE

1. KARÉNEK.

Káldy. Kuruc dalok 24. sz.

Lassan

1. Don- tö- vi ma- gya- rok, ra- gyo- gó vi- té- zek,
2. Had- ve- rő nagy ő- sők a hont meg- sze- rez- ték,

mf

Nap- ke- let tá- já- ról fegy- ver- re ke- lé- nek,
Küz- del- mes har- cok-ban meg is vé- del- mez- ték;

És a- mint fel- kel- tek, fo- há- szuk ég- be szállt:
S a késő ma- ra- dék méltó nagy ő- sők- re,

Nagyon lassan

Se- gits meg Is- te- nünk har- ca- ink he- vén át.
A- mit ők sze- rez- tek, meg- véd- jük ő- rök- re.

I.

1. Dontövi magyarok,
Ragyogó vitézek,
Napkelet tájáról
Fegyverre kelének, —
És amint felkeltek,
Fohászuk égbe szállt:
Segíts meg Istenünk
Harcaink hevén át.

2. Hadverő nagy ősök
A hont megszerezték,
Küzdelmes harcokban
Meg is védelmezték;
S a késő maradék
Méltó nagy ősökre:
Amit ők szereztek,
Megvédjük örökre.

2. KARÉNEK.

Káldy. A szabadságharc dalai 23. sz.

1. E-zer esz-ten-de-je an-nak, Hogy a ma-gya-
2. Len-dülj zász-ló, hí-mes zász-ló, Nap-ba ját-szó,
rok itt lak-nak, Nem is le-hei-ki-ír-ta-ni — —
fenn-lo-bo-gó, Láng-be-tűk-kel ír-ták rá-ja — —
Ki-ír-ta-ni, Mert az Is-ten, a jó Is-ten — —
Ír-ták rá-ja: Él-jen Ár-pád, él-jen Ár-pád — —
nem en-ge-di.
szép ha-zá-ja!

II.

1. Ezer esztendeje annak,	2. Lendülj zászló, hímes zászló,
Hogy a magyarok itt laknak,	Napba játszó, fennlobogó;
Nem is lehet kiirtani,	Lángbetűkkel írták rája,
Kiirtani, —	Írták rája:
Mert az Isten, a jó Isten	Éljen Árpád, éljen Árpád
Nem engedi.	Szép hazája!

3. A CXXIV. ZSOLTÁR.

Magánének SCHORR MÓR-tól. — Végül: HALLELUJA.

Hagyományos dallam.

Ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja

ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja

ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja

ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja ha-le-lu-ja.

4. PRÉDIKÁCIÓ.

AMEN.

Hagyományos dallam.

AMEN.

5. ÉS 6. KARÉNEK.

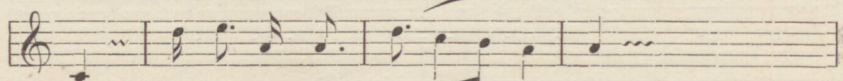
Káldy. Kuruc dalok 22. sz.

1. Né-pek ő-re, né-pek aty-ja,
2. Száll az é-nek, é-gig zen-dül:

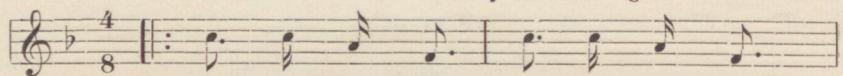

Áld-va nézz le a ma-gyar-ra: E-zer esz-ten-dő le-zaj-
Szent ha-zánk! fo-gad-juk szen-tül, Té-ged fél-tünk, té-ged vé-

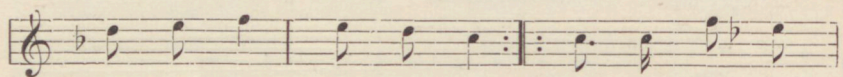

lott, Ő-lé-ből be sok vész raj-zott.
dünk, Ér-ted é-lünk, Ér-ted vér-zünk.

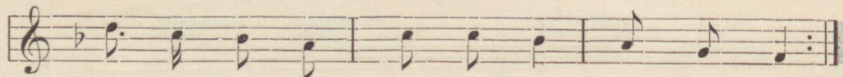
Káldy. A szabadságharc dalai 31. sz.

1. Sok vil-lám hullt a ma-gyar nép
Könny-ten-ger volt, vér-ten-ger volt
2. De ki-ál-lott min-den csa-pást
Ez-red é-ves ün-nep nap-ján

Büsz-ke hom-lo-ká-ra, 1. Nem volt más ír
A di-cső-ség á-ra, Csak é-ne-ke,
2. Így vir-radt fel má-ra, 2. Is-te-né-nek
Dalt vesz a-ja-ká-ra, Áldd meg Is-ten,

a se-bé-re, Ha a szí-ve fá-ja,
csak ze-né-je, Csak a dal bú-bá-ja.
2. tró-nu-sá-hoz, Zen-gi föl i-má-ját.
óvd meg Is-ten, Ma-gya-rok ha-zá-ját.

- Ifj. Ábrányi Kornél után.

8. KARÉNEK.

Kantor Kar

Él e- ló- hin ché — li Sim- cho mszó- szí vszim- chasz

gí- lí la- a- dé ad chev- li at- to vszó- méch gó- ro-

li Mi jszam- mach ev — li zulósz- cho él gó- a-

Kántor Kar

lí Él e- ló- him cbé — lí Sim- cho mszó- szí vszim- chasz
gí- lí la- a- dé ad chev- lí at- to
vszó- méch go- ró — lí

9. KÖLCSEY HYMNUSA.

Is- ten áldd meg a ma- gyart jó kedv- vel, bő- ség- gel.
Nyújts fe- lé- je vé- dő kart, ha küzd el- len- ség- gel.
Bal- sors a- kit ré- gen tép, hozz rá víg esz- ten- dőt,
Meg- bűn- hód- te már e nép a mul- tat s jö- ven- dőt.

10. ÁLDÁS.

JEGYZETEK

I. A FÖLD.

¹ Szifra Behar kezdete és Rabad ugyanott. — ² Mózes V. 8, 7. 9. 10. — ³ Midr. Mislé 8, 9. Aboth derabbi Nathan, 60b. Schechter. — ⁴ Kerékgyártó, Magyarország művelődésének története I. 119. — ⁵ Józsué 24, 8. — ⁶ Szabó Károly, A vezérek kora. — ⁷ Jeremiás 10, 11. — ⁸ Szabó Károly 314. — ⁹ Mózes IV. 20, 17. — ¹⁰ Szifra 111a. Taanith 22a. — ¹¹ Marczali, Árpádok 214, 216. — ¹² Marczali 504, 544. — ¹³ Mózes III. 26, 31. 33. — ¹⁴ Jakab Ödön. — ¹⁵ Marczali 667. — ¹⁶ Arany II. 325. — ¹⁷ Arany II. 126 — ¹⁸ Arany II. 652. — ¹⁹ Virág Benedek, Magyar századok III. 3. — ²⁰ Jób 30, 5. — ²¹ Balogh István, Húsz esztendő 393. — ²² Káldy, Kuruc dalok I. 5. (1672.) — ²³ Arany I. 40. — ²⁴ Káldy, Kuruc dalok I. 41. (1709.) — ²⁵ Beöthy, Irodalomtörténet II. 7. — ²⁶ Szabó Károly 18. — ²⁷ Széchenyi munkái korszerű kivonathan III. 3.

II. A CÍMER.

¹ Mózes IV. 2, 2. — ² Ivánfi Ede, A magyar birodalom címere. I. 7. 13. II. 32. 6. — ³ U. o. 1873. I. 7. 13. — ⁴ U. o. II. 6. ⁵ Arany IV. 390. — ⁶ Ivánfi, Ugyanott II. 304. I. 26. — ⁷ Tripart. Patr. I. Tit. XI. §. 3. — ⁸ Mózes III. 25, 34. — ⁹ Kardos Albert, A magyar költészet történeti áttekintése LXXVII. 1. — ¹⁰ Századok III. 362. — ¹¹ Erdélyi unio-törvény. Toldy, Alaptörvények 326. — ¹² Mózes IV. 33, 54. — ¹³ בעל הטורים: בדר ובטישור ובשפלה ובחוקה דים — ¹⁴ Kis Bálint, Az Árpádok királyi vére Magyarország családaiiban. 1895. Bevez. 7. — ¹⁵ Simonyi, Tüzetes magyar nyelvtan VIII. 1. — ¹⁶ Arany László.

III. A KIRÁLY.

¹ Targum Sényi kezdete. Pirke derabbi Eliézer XI. — ² Ezajás 44, 6. — ³ Farkas András, A zsidó és magyar nemzetről (1538). — ⁴ Arany III. 63, 72. — ⁵ Arany IX. 255. — ⁶ Vörösmarty I. 27. — ⁷ U. o. I. 92. — ⁸ Czuczor, Aradi gyűlés. — ⁹ Pór Antal, Nagy Lajos 13. — ¹⁰ Fraknói Vilmos, Mátyás király 403. — ¹¹ Marczali, Árpádok 519. — ¹² Bajza. — ¹³ Marczali, II. József I. 11. — ¹⁴ Thaly Kálmán, Irodalom- és művelődés-tanulmányok a

Rákóczi-korból, 1889. 5. — ¹⁵ Thaly K., Adalékok II. 114. — ¹⁶ Thaly K., Irodalom- és műv. tört. tan. 50. — ¹⁷ Thaly K., Adalékok II. 417. Pannonia siralma (1728). — ¹⁸ Tóth Lőrinc, Nagy Pál emlékezete 7, 8. — ¹⁹ Dániel 11, 3. — ²⁰ Vörösmarty IV. 291. — ²¹ Vörösmarty I. 236. — ²² Arany I. 374. — ²³ Vörösmarty II. 36. — ²⁴ Tompa, Novemberben — ²⁵ Ézajás 11, 5. — ²⁶ Mózes IV. 11, 14—17. — ²⁷ Szifre I. 92, 25b. — ²⁸ Micha 6, 7. — ²⁹ Kállay Béni, Az Árpádok és a magyar állam Akadémiai felolvasás 1896. május 17. — ³⁰ Egyetértés 1896. május 3. — ³¹ Vörösmarty I. 325. — ³² U. o. I. 354.

IV. A TÖRTÉNELEM.

¹ Thaly, Irod. és művelődéstört. tan. 1889. 14. l. — ² Századok III. 347—351. — ³ Századok II. 361. — ⁴ Szabó Károly, A vezérek kora. 317. — ⁵ Arany IX. 240. — ⁶ U. o. 256. — ⁷ Marczali, Árpádok 584. — ⁸ Regum cibus gloria est. Virág Benedek, Magy. Századok. IV. 216. — ⁹ Arany IV. 387. — ¹⁰ Századok II. 359. — ¹¹ Vörösmarty II. 293. — ¹² Századok III. 1. — ¹³ Káldy, Kuruc dalok 6. (1672). — ¹⁴ Mózes V. 29, 27. — ¹⁵ Arany IV. 341. — ¹⁶ Marczali, II. József, II. 404. — ¹⁷ Jeremiás 12, 8. — ¹⁸ Dubraviczky és Szentkirályi, Követjelentés 1840, 9. l. — ¹⁹ Megilla 17b. — ²⁰ Zsoltárok 94, 15.

V. A MUNKA.

¹ Zsoltárok 104, 31. — ² Mózes II. 39, 43. — ³ Mózes V. 20, 6. — ⁴ Ugyanott 7. — ⁵ Szefer Chaszídím 1854. sz. 446. l. Wistinetzki. — ⁶ Arany IX. 255. — ⁷ Krónika I. 29, 10. — ⁸ Sámuel II. 8, 15. — ⁹ Névtelen ének, 1621 körül. — ¹⁰ Bethlen Gábor, Politikai levelei. Budapest, 1879. Kiadja Szilágyi Sándor. — ¹¹ Királyok I. 8, 57. — ¹² Arany IX. 257. — ¹³ Marczali, II. József I. 10. — ¹⁴ Ézajás 30, 3. — ¹⁵ Ézajás 38, 12. — ¹⁶ Arany II. 385. — ¹⁷ Mózes V. 24, 26. — ¹⁸ Arany II. 525. — ¹⁹ Deák I. 460 (1840). — ²⁰ Arany László, A hunok harca.

VI. ÜNNEPEK.

¹ Mózes III. 23, 44. — ² Arany IX. 239. — ³ U. o. 252. — ⁴ Zrinyi, Arany IX. 467. — ⁵ Arany III. 40. — ⁶ Arany IX. 245. — ⁷ Zrinyi, Arany IX. 471. — ⁸ Arany IX. 471. — ⁹ Arany IX. 250. — ¹⁰ Arany IV. 266. — ¹¹ U. o. 265. — ¹² Beöthy, Irodalomtört. II. 281. — ¹³ Mózes III. 25, 2.

VII. AZ ELLEN.

¹ Mózes V. 16, 9. — ² בְּרִיחָם כְּעֶשֶׂה חֹרֶה 40. l. — ³ אַבּוּלְוָלִיד אֵלֶּיךָ הָיָה הַעֲקֵשׁ הַחֹמְסִיד עַל הַשֶּׁקֶר Abulvalíd, Szepher Hasorasim 191 Bacher. — ⁴ Zunz, Syn. Poesie 28. — ⁵ Kohn Sámuel, A zsidók története Magyarországon I. — ⁶ Kohn Sámuel, A szombatosok. — ⁷ Kardos Albert, A magyar

költészet történeti áttekintése XVII. l. (Endrődi Sándor, A magyar költészet kincsháza.) —
8 Ézajás 51, 22. — 9 Rede zur Einweihung der H. Todesko'schen Stiftung in Pressburg 1844.
— 10 Trauerrede auf W. A. Meisel. 1867. — 11 Példabeszédek 19, 28.

VIII. AZ IFJÚSÁGHOZ.

1 Mózes V. 32. — 2 Zsoltárok 90, 4. — 3 Szózat. 1836. — 4 Harci dal. 1848. —
5 Dubraviczky és Szentkirályi, Követjelentés 1839/40 5. l.: Mi magyarok ezer év óta az
európai nemzetek családjához tartozunk. — 6 1845. — 7 1846. — 8 A magyarok istene. 1848. —
9 Kelet népéhez: És betelve ezredévi átkunk, Hogy magunktól jöjjön pusztulásunk. — 10 Egy
életünk, egy halálunk. 1848. — 11 Él-e még az Isten? — 12 Káldy, Szabadságharc dalai.
23. sz. — 13 Eötvös, Emlékbeszédek 82. 110. 280. — 14 Vörösmarty, I. 335. Országháza, 1846.
— 15 Arany IX. 456. — 16 Nagy Imre. — 17 Fessler, Geschichte der Ungern, I., XI. l. —
18 Jókai. — 19 Szemere Pál. — 20 Jób 3, 6. — 21 Vörösmarty I. 353. — 22 Bajza, A királyra. 1844.

1942/43 4219

